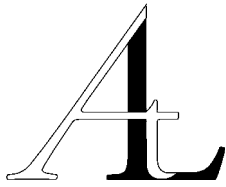

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X
e-I S S N 2 6 6 9 - 2 4 4 9

Archivum Lithuanicum 25

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 25

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2023

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Ona Aleknavičienė

Biblijos skaitiniai iš Jono Bretkūno *Postilės* ir jo *Naujojo Testamento*

Lozorius Zengštoko *Evangelijose bei Epistolose* (1612) ○ 9

Anna Helene Feulner, Frank Goymann, Wolfgang Hock, Otso Vanhala

Register im älteren Baltischen:

Die Postillen des Altlitauischen und Altlettischen ○ 41

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen I. Das *Ave Maria* ○ 89

Mindaugas Šinkūnas

1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas dėl tvorų

ir jo vertėjas Christophoras Heinrichas Wegneris ○ 115

Inga Strungytė-Liugienė

XIX a. antrosios pusės Prūsijos Lietuvos protestantų knygos

su giesmių melodijomis skaitmenimis ○ 159

Roma Bončkutė

Aleksandro Guagninio ir Motiejaus Strijkovskio kronikos –

Simono Daukanto šaltiniai ○ 181

Giedrius Subačius

Simono Daukanto 1846 m. spaudinio *Gyvatų didžiųjų karvaidų* ortografija.

Palimpsestinės raidės ○ 195

Jurgita Venckienė

Aušros (1883–1886) kalbos pokyčiai ir redaktorių kalbinės nuostatos ○ 271

Reda Griškaitė

Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus

keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.) ○ 297

Recenzijos (Reviews)

Inga Strungytė-Liugienė

Recenzuojama: Ona Aleknavičienė ir Gracilda Blažienė (par.)

Povilo Frydricho Ruigio gramatika Anfangsgründe einer Littauischen Grammatik, 1747;

Ona Aleknavičienė, Gracilda Blažienė, *Povilas Frydrichas Ruigys*, 2020 ○ 373

Axel Holvoet

Recenzuojama: Jurgita Venckienė (par.)

Petras Avižonis, *Lietuviška Gramatikėlė (1898–1899)*.

Bibliotheca Archivi Lithuanici 12, 2022 ○ 381

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Vilma Bukaitė (sud., koment. ir rodykl. par.)

Jurgis Šaulys. Mano dienynas, 2022 ○ 385

Mindaugas Šinkūnas

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas dėl tvorų ir jo vertėjas Christophoras Heinrichas Wegneris

Prūsijos Kunigaikštystės (nuo 1701 m. Karalystės) valdžia lietuvininkų gyvenimą gana smulkiai reguliavo leidžiamais *apsakymais* (ir *absakymais*), *gromatomis*, *įstatymais*, *išdavimais*, *išguldymais*, *išrašais*, *pagraudėnimais*, *paliepimais*, *pardūnais*¹, *parodymais*, *parodyjimais*, *prisakymais*, *raštais*, vokiškai vadinamais *Articul*, *Assecuration*, *Declaration*, *Edict*, *Instruction*, *Mandat*, *Notificatorium*, *Ordnung*, *Patent*, *Pardon*, *Publicandum*, *Reglement*, *Specification*, *Verordnung* ir dar kitaip. Šių XVI–XIX a. Prūsijos Lietuvos provincijai skirtų ar jos gyventojams aktualių dokumentų, kuriuos apibendrintai dabar įprasta vadinti *įsakais*, vertėjai dažniausiai būdavo Karaliaučiaus lietuvių parapijos kunigai ar kantorai. Jie už darbą gaudavo nemažą piniginių atlygį.

Vertimai iš vokiečių kalbos būdavo spausdinami Karaliaučiaus spaustuvėse ir išsiuntinėjami nurodant skelbti viešai. Skaitydavo juos kunigai bažnyčiose iš sakyklų, pareigūnai iškabindavo karčemose, turguose ar kitose žmonių susibūrimo vietose². Skelbimo būdai kartais nurodomi pačiuose įsakuose:

Ydant ir toktai kiek wiens žinnôtu tadd ūi Karaliŝka Gromata potam Wokiŝame [sic!] / Lietuwiŝkame bey Lenkiŝkame Liežuwje [sic!] paraŝyta bey iŝŝpaufta / wisfur / taip nūg Kozelnycziū / kaip ir per Urėdninkus / Sudžias bey ŝaltyczus [sic!] tur apreikŝta prieg tam ir per reggimā Prikalimā ant Pillū / Mieftū / Kiemū bey Karczamū žinne dūta buti ([1722-10-06 4₄₋₉]).

1 Žodis *pardūnas* 'amnestija, malonės suteikimas' neįtrauktas nei į *LKŽe*, nei į istorinį atrankinį (Palionis 2004), nei į etimologinius lietuvių kalbos žodynus (Fraenkel 1962, Smoczyński 2007, *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*). Šis Prūsijos lietuvių tarmėse vartotas germanizmas buvo tariamas su ilguoju [ū] ir kilęs iš vokiečių žemaičių *pardūn* 'atleidimas, dova-

nojimas; pasigailėjimas', vok. *Pardon* pasiskolintas iš prancūzų *pardon* (Alminas 1935, 96; Čepienė 2019, 511; dėl fonetikos žr. Čepienė 2006, 235). Lietuviškas žodis vartojamas 1786-10-04 ir 1797-12-17 įsakuose (PVG Nr. 56, LB I Nr. 891; PVG Nr. 75, LB I Nr. 892).

2 Kaunas 1996, 118; Zinkevičius 2006, 788.

Szi Atwira Gromata tojau wisfur Wokiŝkoj / Lenkiŝkoj bey Lietuwiŝkoj Kalboj iŝŝpauf̃ta / beygi nũg Kozelnyczũ pafkaiyta / prieg tam ir kittaip wisfur karczamofa bey Kittõfa paspalytofa wietõfa butu prifięta (I1724-08-01 3₁₇-4₂).

Szulmiftrai ant Kẽmũ ŝi muŝũ iŝ naujo furaŝyta Prifákima kas Bẽrteini Meta Priffiwertimmo=Dienoj' / Miŝai iŝlaikius / prie Baŝnyczõs=Wartũ tur pafkaiyt / alle ant tũ Kẽmũ / kur Baŝnyczõs niera / cze Szaltyŝai ta ŝmonẽms iŝkiey ir dawadnay tur pafkaiyt / taipjau ir Miefczonims tũ Mieftẽlũ / kurrie prie Rubbẽzãus muŝũ Medzoklũ yra / Rõt=Ponai tur ta pafkaiyt / ir prie Rõt=Užũ bey Wartũ / o ant Kẽmũ prie Karczamũ dũt pakabit (I1734-01-17 7₂₇-8₃).

ŝittã muŝũ Karáliŝka Prifákima papraftofa Wietõfa / o didžãufey wiffũfe Amtmonũ Dwarũfe bey Karczamofa pakabit; bet ir wiffi Klebonai / o didžãus tie / kurrie Lietuwoj' prie Lẽnkũ Rubẽzãus yra / tur ta kettures Nedẽles po kits kitto ŝmonẽms Baŝnyczoje pafkaiyt / ir pafkuy ta kas Bẽrteini Mẽta atkartũt (I1736-09-19 3₃₃-4₃; dar žr. I1737-04-27, I1739-10-23, I1748-04-28, I1788-01-08).

Iŝlikę įsakų vertimai į lietuvių kalbą yra svarbus kalbos istorijos ir kasdienio gyvenimo istorijos šaltinis. Jų apimtis nedidelė, tačiau turinys išskirtinis, minimos specifinės realijos, kurių retai pasitaiko kituose to meto lietuviškuose raštuose (paprastai religinės tematikos leidiniuose). Kiekvieno naujo lietuviško įsako radimas, publikavimas bei tyrimas praturtina žinias ir apie vakarinio rašomosios lietuvių kalbos varianto istoriją.

Konstantinas Jablonskis yra suskaičiavęs, jog iki Antrojo pasaulinio karo mokslinėje spaudoje buvo paskelbta 11 įsakų ir dar keliolika buvę suregistruota Vaclovo Biržiškės sudarytoje *Lietuvių bibliografijoje*³. Antrajam pasauliniam karui pasibaigus vyкта maždaug į dešimtį ekspedicijų Karaliaučiaus srityje, ieškota nuniokotų krašto bibliotekų ir archyvų, radiniai vežti daugiausia į Lietuvos mokslų akademijos biblioteką⁴. Rastus įsakus registravo ir jų perrašus skelbė ekspedicijoms vadovavęs Povilas Pakarklis⁵. Prie tuomet rastų įsakų pridėjus Kauno bibliotekose saugotuosius sudarytas 107 vienetų rinkinys, kuris 1960 m. paskelbtas knygoje *Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams* (toliau – PVG)⁶. Prie šio rinkinio reikia pridėti dar 13 įsakų, kuriuos Nacionalinėje Lenkijos bibliotekoje Varšuvoje (toliau – BN) bei Lenkijos valstybiniame archyve Olštynė rado, aprašė ir

3 Jablonskis 1960, 5.

4 Balutis 2008 [1986], 27–29; Bulota 1964-08-08, 2–3; Jurginis 1978, 144–151; Lymantas 1982, 44–47; Marcinkevičius 2000, 184–194; Marcinkevičius 2012, 149–151; Paškevičiūtė-Kundrotienė 2013, 81–91 ir kiti.

5 Pakarklis 1951, 243–278; Pakarklis 1955, 99–132; apie ekspedicijas minima: Pakarklis 1945-11-21, 4; Pakarklis 1945-12-16, 4; Pakarklis 1946-04-25, 4; Pakarklis 1946-09-08,

2; Pakarklis 1949a, 12–19; Pakarklis 1949b, 87–88.

6 1947 m. Pakarklio parengtų įsakų anotacijų „Senoviniai teisiniai spaudiniai lietuvių kalba“ nuorašas, recenzijos ir svarstymo Istorijos institute protokolas saugomi Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (LNMMB RKRS: f. 47 – 2481, f. 47 – 2477). Apie kai kurių įsakų turinį žr. Žostautaitė 1962, 91–113.

nuotraukas iš mikrofilmų žurnale *Archivum Lithuanicum* paskelbė Alina Kuzborska bei Žavinta Sidabraitė⁷.

Esama ir daugiau Prūsijos valdžios įsakų, nepublikuotų nei minėtame rinkinyje, nei žurnale. Rengiant įsakų publikacijas Lietuvių kalbos instituto Senujų raštų duomenų bazės internetinei svetainei rasta ne tik žinotų įsakų naujų egzempliorių⁸, bet ir iki šiol niekur neskelbtų ir neregistruotų: įsakai *I1715-03-14*, *I1717-10-26* ir *I1721-12-30* saugomi Nacionalinėje Lenkijos bibliotekoje Varšuvoje ir Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve Berlyne (toliau – GStA PK). Pirmasis yra Karaliaučiaus miestų burmistrų įsakas, draudžiantis vartų sargybiniams imti mokesį iš LDK pirklių. Jis turi neįprastų Mažajai Lietuvai ortografijos ir kalbos elementų, spausdintas antikvos šriftu, matyt, taip derintasi prie įsako adresato, tai yra prekybininkų, atvykstančių iš LDK, todėl rašyta imituojuojuose įprastą rašybą ir kalbą. Antrasis įsakas *I1717-10-26* skirtas Karaliaučiaus valdininkams, jame nurodoma pagarbiai elgtis su LDK ir Lenkijos pirkliams, nekonsultuoti prekių, jei jie nesumokėjo už jas akcizo mokesčio, sudaryti palankias sąlygas prekybai. Trečiasis įsakas *I1721-12-30* reglamentuoja valstiečių žemės apskaitą ir baudžiavą, kolonistų įsikūrimą tuščiose žemėse. Pastarasis įsakas gali būti verstas to paties vertėjo kaip ir čia skelbiamas.

Kai kuriuos spaudinius bibliografai žinojo tik iš jų publikacijų (perrašų), nes originalai laikyti dingusiais. Toks XIX a. žinomas, bet vėliau dingusiu laikytas įsakas aprašomas ir skelbiamas šiame straipsnyje. Iš archyvinių dokumentų dabar jau žinomas įsako spausdinimo metu dirbęs vertėjas (apie jį žr. 3), todėl įsako kalba ir rašyba palyginta su kitais to laikotarpio įsakais siekiant nustatyti, ar juose esama specifinių kalbos ar rašybos ypatybių, kurias būtų galima priskirti vienam asmeniui. Straipsnio pabaigoje publikuojamas lietuviškas ir vokiškas įsakas: faksimilės, perrašai ir lietuviškų žodžių indeksas.

1. 1724 M. RUGPJŪČIO 9 D. ĮSAKAS LIETUVIŲ IR VOKIEČIŲ KALBOMIS. Įsaku *Karališka Gromata / Iog Twôros (abba Rikkei) Prufû žemėje ir Lietuvôje ant kiemû ne tur nulaužytos bey fudégintos buti draudžiama žiemą kûrenti tvorą*. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I Berlyne pasirašytas įsakas yra *in quarto* formato spaudinys, jį sudaro vienas spaudos lankas (4 puslapiai). Lietuviškame vertime spaustuvė nenurodyta, bet iš vartojamo šrifto galima spręsti, kad jis spausdintas toje pačioje spaustuvėje kaip ir įsakas vokiečių kalba (žr. toliau). **Leipcigo universiteto bibliotekoje** saugomas vienintelis šiuo metu žinomas lietuviško įsako egzempliorius (UBL: 01E-2015-25). Leidinys buvo du kartus perlenktas, lenkimo vietose popierius įplyšęs, tačiau tekstas gerai perskaitomas. Spaudinys pažymėtas apvaliu bibliotekos antspaudu „Univerfitäts-Bibliothek · Leipzig ·“ ir katalogavimo įrašais pieštuku. Įrašą pieštuku paliko ir nežinomas įsako skaitytojas, virš žodžių *Maloningiausefis Wießpatis* 3₉₋₁₀ įrašęs jų vertimą į vokiečių kalbą „Gnädiger Herrscher“.

7 Kuzborska, Sidabraitė 2011, 149–212.
1578 m. įsako nežinotą nuorašą paskelbė Feulner, Hock 2018, 245–254.

8 P.vz., *I1721-12-30* Berlyne, *I1757-08-03* Varšuvoje (signatūras žr. literatūros sąrašė).

Bibliotekoje įsakas kataloguotas 1957 m., tačiau įsigijimo dokumentacijos biblioteka neturi⁹. Iki Antrojo pasaulinio karo Leipcige buvo šio įsako egzempliorius, priklausęs kalbininkui Augustui Leskienai (1840–1916), o vėliau Hugo Weberiui (1832–1904). Weberio asmeninis archyvas į Leipcigo universiteto Indoeuropeistikos institutą pateko 1907 m., tačiau iki mūsų dienų neišliko, instituto biblioteka buvo sunaikinta per Antrąjį pasaulinį karą¹⁰. Neatmestina galimybė, kad įsakas anuomet galėjo ir nežūti. Leipcigo universiteto bibliotekoje rastas įsakas yra sulankstytas (gal buvęs įdėtas į kažkurią iš knygų, apie kurias rašo Weberis, žr. 2) ir priklauso tai pačiai institucijai, į kurią pateko Weberio palikimas, tačiau tvirtesnių įrodymų, jog egzempliorius yra tas pats, rasti nepavyko. Įrašyti vokiški žodžiai pieštuku skiriasi nuo Leskieno ar Weberio rašysenos ir nesutampa su Weberio paskelbtu vertimu į vokiečių kalbą: Weberio vertime ir įsako vokiškame originale kreipinys skamba kitaip¹¹.

Vokiškas įsakas *PATENT, Wegen verbohtener Abbrech= und Verbrennung Der 3åune Auff den Dõrffern In Preuffen und Lithhauen* rastas **Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje**. Viename aplanke ir pažymėti ta pačia signatūra saugomi du egzemplioriai, jų spauda nesiskiria (LMAVB RS: E-343)¹². Įsakas spausdintas karaliaus privilegiją turėjusioje spaustuvėje, kuri tuo metu priklausė Reusneriams¹³: „Kõnigsberg / Gedruckt in der Kõnigl. Hoff=Buchdruckerey“. Spaustuvės įkūrėjui privilegija suteikta dar XVII a., ji įpareigojo spausdinti įsakus, instrukcijas, viešus skelbimus, landtago nutarimus¹⁴. Abu *in quarto* formato spausdinio egzemplioriai pažymėti šiuo metu bibliotekoje naudojamu spaudu „Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka“, viename iš egzempliorių matyti veikiausiai Karaliaučiaus valstybinio archyvo senosios signatūros fragmentas „4, j.“, įrašytas rašalu antraštiniame puslapyje.

Įsakus puošia vinjetės, sudarytos iš keturių renkamųjų elementų. Lietuviškame įsake puošni monograma „FWR“ (*Friedrich Wilhelm Rex*, ji taip pat panaudota 1721–1740 m. įsakuose) įkomponuota rėmelyje su dviejų moterų figūromis (tas pats rėmelis naudotas daugybę kartų 1723–1778 m. įsakuose). Vokiškame įsake išspausdintas Prūsijos erelis su heraldinėmis figūromis ketvirčiuoto herbo skydo laukuose (lietu-

9 Už informaciją dėkoju Leipcigo universiteto bibliotekos Specialiųjų rinkinių vadovui prof. dr. Thomui Fuchsui.

10 Indoeuropeistikos institutą (vok. *das Indogermanische Institut an der Universität Leipzig*) 1898 m. įkūrė Augustas Leskienas, Karlas Brugmannas ir Ernstas Windischas. Institutas tapo svarbiu jaunagramatikių lyginamosios kalbotyros, taip pat baltistikos centru, kuriame vėliau studijavo ir lietuviai kalbininkai Kazimieras Alminas, Pranas Germantas, Elžbieta Mikalaukaitė, Antanas Salys, Pranas Skardžius ir kiti. Lituanistines disciplinas universitete dėstė Jurgis Gerulis (Georg Gerullis).

11 *allernädigster Herr* (Weber 1878a, 113; Weber 1878b, 471).

12 LMAVB brūkšniniai egzempliorių kodai: 00200637369 0 ir 00200637370 0. Trečiasis egzempliorius saugomas **Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve Berlyne** (GStA PK: 17 V 50:7 207 an:). Ketvirtasis – **Helmuto Schmidto universiteto bibliotekoje Hamburge** (HSU: JUR 055 2AP:YC0002, T. 1., Num. 331).

13 Spaustuvę tuo metu valdė Johannas Friedrichas Reusneris (Reske 2007, 488) arba Johannas Heinrichas Reusneris (Kaunas 1992, 77).

14 Kaunas 1996, 77.

viškuose įsakuose šis herbas panaudotas 1723–1724 m.), kuris įkomponuotas rėmelyje su gėlėmis (rėmelis išspausdintas apverstas, taip kaip ir 1724-01-08 [PVG Nr. 9] įsake, neapverstas yra 1721-12-30, 1724-12-21¹⁵, 1728-10-15¹⁶ bei 1734-05-28 [PVG Nr. 15] įsakuose).

Lietuviško įsako šrifto puošni inicialinė raidė <K> yra identiška panaudotai 1721-02-05 įsake¹⁷. Vinjetės rėmelis su dviejų moterų figūromis buvo naudojamas labai ilgai, iki pat XVIII a. pabaigos, o herbas ir monograma – trumpiau, jie buvo pakeisti pradėjus valdyti naujam karaliui.

2. LIETUVIŠKO 1724 M. RUGPJŪČIO 9 D. ĮSAKO PUBLIKAVIMO ISTORIJA. Vokiškas 1724-08-09 įsakas minimas įvairiomis temomis besidomėjusių vokiečių istorikų darbuose¹⁸. Lietuvišką įsaką mokslo reikmėms pirmasis publikavo Hugo Weberis. Šis vokiečių filologas, studijavęs Halės universitete, dirbęs Weimaro gimnazijos mokytoju ir Eisenacho gimnazijos direktoriumi, įsaką paskelbė net du kartus ir tais pačiais metais. Pirmoji publikacija pasirodė 1878 m. žurnale *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*, išspausdinta kaip jo redaktoriui Adalbertui Bezenbergeriui (1851–1922) atsiųsta žinia apie vieną lietuvišką vyriausybės kabineto įsaką: „Lituanica I. Sendschreiben an den Herausgeber d[er] Z[eitschrift] über eine litauische Kabinettsordre“¹⁹. Lyg laišku kreipdamasis į redaktorių Weberis pamini anksčiau Bezenbergerio ir Georgo H. F. Nesselmanno paskelbtus 1578 m. įsakus Tilžės bei Ragainės bažnyčioms ir praneša suradęs dar vieną.

Poroje tolesnių puslapių nurodęs klaidas, kurias, jo manymu, Bezenbergeris padarė versdamas ar interpretuodamas 1578 m. įsaką, Weberis glaustai aptaria 1724 m. įsako kalbą, pastebi, jog joje nebėra ryškių tarminių ypatybių (išskyrus *paduonis*), todėl siūlo ją vadinti *lietuvių aukštąja* arba *rašytine lietuvių kalba* (vok. *hochlitauisch oder schriftlitauisch*), atkreipia dėmesį į kelias rašybos ypatybes ir diakritikų vartojimą bei pateikia perrašą su vertimu į vokiečių kalbą. Šis vertimas atliktas publikacijos autoriaus, jis gerokai skiriasi nuo vokiško originalo, kurio Weberis veikiausiai nežinojo (apie originalą žr. 1). Pabaigoje Weberis pakomentavo keliolika įsako žodžių ir frazių.

Po Weberio atsiųstojo laiško, rašyto Weimare 1877 m. birželio 16 d., žurnalo redaktorius išspausdino savo atsakymą „Antwort auf das vorstehende sendschreiben“²⁰. Bezenbergeris dėkojo už įsaką, turinio ir kalbos plačiau nekommentavo, į diskusijas su vyresniu kolega dėl ankstesnių įsakų publikacijos taip pat nesileido, tačiau šis laiškas paskatino Bezenbergerį publikuoti kitą, 1589 m. įsaką, saugotą Karaliaučiaus valstybiniame archyve, pateikiant jo perrašą su komentarais ir vertimu į vokiečių kalbą.

Tais pačiais 1878 m. Weberio publikacija pasirodė dar kartą – žurnale *Altpreussische Monatsschrift*²¹. Ji laikytina antrąja, nes turi nuorodą į pirmąją, išspausdinta sutrum-

15 Kuzborska, Sidabraitė 2011, 165.

16 Kuzborska, Sidabraitė 2011, 177.

17 Kuzborska, Sidabraitė 2011, 165.

18 P vz., Baczkó 1798, 417; Mager 1960, 140;

Rosenstock 1975, 79.

19 Weber 1878a, 107–115.

20 Bezenberger 1878a, 115–123.

21 Weber 1878b, 469–473.

pinta ir be diskusijos su redaktoriumi. Tame pačiame numeryje dar kartą atskiru straipsniu buvo perspausdintas ir Bezenbergerio parengtas minėtasis 1589 m. įsakas (perrašas su komentarais ir vertimu į vokiečių kalbą)²².

Iš Weberio publikacijos galima suprasti, jog 1724 m. įsaką jis gavęs kartu su lietuviškomis knygomis iš kalbininko Leskieno:

Ich bin nun in der Lage, zu diesen beiden Urkunden²³ eine dritte aus viel späterer Zeit hinzufügen zu können, eine königliche Kabinetsordre von Friedrich Wilhelm I., datirt Berlin den 9. August 1724, welche sich im Besitze des H. Professor Leskien²⁴ befindet, von dem ich sie mit einigen lit.²⁵ Büchern erhalten habe²⁶.

Weberis filologams gerai žinomas kaip ilgametis Antano Baranausko korespondentas²⁷, publikavęs jo poemą *Anykščių šilelis*²⁸, kuri XIX a. filologus labiausiai domino kaip lietuvių rytų aukštaičių tarmės šaltinis. Kitus Baranausko surinktus tarminius tekstus paskelbė Leskieno mokinys Franzas Spechtas (1888–1949). Juos rado palikime, kurį Weberio sūnūs po tėvo mirties 1907 m. perdavė Leipcigo universiteto Indoeuropiečių kalbotyros institutui²⁹. Tai vieni iš seniausių ir vertingiausių lietuvių istorinės dialektologijos šaltinių³⁰.

Abiejuose paskelbtuose įsako perrašuose Weberis iš dalies laikosi dokumentinio perrašo principų: žymi eilučių ir puslapių ribas, <f> ilgąją skiria nuo <s>, vartoja ligatūrą <ß>, dvibalsį perteikia <ũ, Ū> ir vartoja raides su diakritikais <a, e, i> (įsake jos su skersine perbrauka), <è, à, é, ê, ô, û, ź>, tačiau neskiria gotikinio šrifto raidės <ž> nuo antikvos <z> (vartojama vien <ź>), nežymima ilgoji <z> (rašoma <z>), gotikinė grafema <I> rašoma lyg <J>, kai kur neišlaikomos didžiosios raidės (*padūnei*) ir priebalsių geminatos (*padarytas*), vienoje vietoje nepažymėta nosinė raidė (*pagal sawa*), sukeistos vietomis raidės (*nufsidawè*), neišlaikyta viena kita ilgoji raidė <f> (*Majestota, Katsch*), kartais ligatūra perteikta digrafu (<fz> vietoje <ß>), praleistas kablelis (prieš *ypaczey*), praleistas vokiškas privardis *von (Creutz)*, neperrašyti kustodai, nepažymėta vienos eilutės riba.

Įsako perrašą, paskelbtą žurnale *Altpreussische Monatsschrift*, dar kartą perspausdino Eduardas Volteris 1901–1904 m. leistoje baltų kalbų chrestomatijoje, pavadintoje *Lietuviška chrestomatija*³¹. Tai, kad pirmoje jos dalyje skelbiamas Weberio perrašas, liudija nuoroda į jo publikaciją bei pakartotos spaudos klaidos; perrašant padaryta ir naujų (*tas, nulaužti, labay* ir kt.).

22 Bezenberger 1878b, 119–123.

23 Plg. „Urkunden, von Dr. Bezenberger mit U und U¹ bezeichnet“ (Weber 1878a, 108).

24 Plg. „Herrn Prof. Leskien“ (Weber 1878a, 108).

25 Plg. „litauischen“ (Weber 1878a, 108).

26 Weber 1878b, 469.

27 Apie įsaką Baranauskas laiškuose neužsimena. Plačiau apie Weberio ir Baranausko susirašinėjimą žr. Mikšytė 2003, xvi–xviii, xix, xxii–xxiv; Alminas 1930, 69–70. Webe-

ris turėjo ir Baranausko laiškus, rašytus Augustui Schleicheriui. Per Leskieną ir kitus gautą Schleicherio palikimą Weberis mini 1876 m. balandžio 3 d. laiške, siųstame Baranauskui iš Weimaro (LLTIBR: f. 1 – 602).

28 Baranowski, Weber 1882, 2–24.

29 Specht 1920, V.

30 Iš naujesnių jų tyrimų žr. Ragaišienė 2020, 86.

31 Volteris 1903, 101–102.

Iš Volterio chrestomatijos įsakas perspausdintas 1918 m. Voroneže³². Čia telkėsi Martyno Yčo ir Konstantino Olšausko iniciatyva iš Vilniaus 1915 m. rugpjūtį evakuotų lietuvių gimnazijų mokiniai, pedagogai ir jų šeimos³³. Tarp jų buvo Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, dirbusi mokytojų kursuose, mergaičių gimnazijoje ir liaudies universitete. Trūkstant vadovėlių ji parengė ir išleido *Lietuvių literatūros istorijos konspektą* ir *Lietuvių literatūros istorijos konspekto chrestomatiją*. Ji spausdinta Pirmojo pasaulinio karo sąlygomis, medžiaga rinkta iš tuo metu prieinamų šaltinių ar jų nuorašų, rašyba derinta prie ribotų spaustuvės galimybių (pvz., nebuvo raidės <f>, o literų <á> užteko vos pusei Daukšos prakalbos)³⁴.

Penktą kartą įsakas pasirodė 1927 m. Mykolo Biržiškos sudarytoje lietuvių raštijos chrestomatijoje *Rinktiniai mūsų senovės raštai*, skirtoje aukštesniosioms mokykloms (gimnazijoms)³⁵. Sudarytojas tekstą taikė gimnazistams, su juo elgėsi gana laisvai, perrašė tuometine rašyba, keitė fonetiką, vieną žodį sukirčiavo (*būtump*). Retesnius ar nesuprantamus žodžius komentavo išnašose. Pratarmėje Biržiška skaitytoją perspėjo, jog „Del mano pastabų patartina išidėmėti, jog nesu kalbininkas, tad gali būti jose išispraudusių paklaidų“³⁶. Klaidų perrašant ar komentuojant įsaką iš tiesų neišvengta, pavyzdžiui, tvoros pavadinimą *rikiiai* perrašė *rykiai* ir siejo su senosios lenkų *ryk* 'tvora, lauko akmenų užtvara', nepastebėjęs korektūros klaidos sukūrė neegzistuojantį žodį *štoras* 'rūpestis' ir pan.

Minėtais įsakais perrašais rėmėsi XX a. kalbos istorikai ir leksikografai, kalbos duomenys iš jų pateko į *Lietuvių kalbos žodyną* ir kitus darbus, tačiau pats spaudinys po Antrojo pasaulinio karo laikytas dingusiu³⁷.

3. ĮSAKO VERTĖJAS – CHRISTOPHORAS HEINRICHAS WEGNERIS (1685–1731). Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve saugomi dokumentai apie Prūsijos valdžios paskirtus oficialiuosius vertėjus rodo, jog 1724 m. įsakų vertėju į lietuvių kalbą dirbo Karaliaučiaus kunigas Christophoras Heinrichas Wegneris³⁸.

Wegneris gimė 1685 m. birželio 18 d. Karaliaučiaus lietuvių parapijos kunigo Bernhardo Wegnerio (1652–1709) šeimoje³⁹. 1701 m. rugsėjo 28 d. imatrikuluotas į Karaliaučiaus universitetą⁴⁰, 1705 m. liepą teologijos ir filosofijos fakultete apgynė mokslo darbo tezes, vadovaujamas Friedricho Stadlenderio⁴¹. Vedė Anną Cathariną Kreuschner ir augino šešis vaikus. Po tėvo mirties 1709 m. perėmė jo pareigas Šv. Elžbietos bažnyčioje Sakaimyje (vok. *Sackheim*) ir dirbo šios Karaliaučiaus lietuvių baž-

32 Kymantaitė-Čiurlionienė 1918, 13.

33 Pukienė 2008, 17–27.

34 Kymantaitė-Čiurlionienė 1918, 88.

35 Biržiška 1927, 80.

36 Biržiška 1927, 4.

37 LB I 175, Nr. 472.

38 Forstreuter 1950, 395.

39 Moeller 2014, 1937; Arnoldt 1777, 23;

Quandt [prieš 1772], 112v. Kai kada nurodoma, kad Christophoras Heinrichas Wegneris gimė 1684 m. (Žemaitaitis 2009, 804).

40 Erler 1911–1912, 226.

41 Wegner 1705.

nyčios kunigu iki mirties 1731 m. gruodžio 19 d. (plg. Sakaimio Šv. Elžbietos bažnyčios kunigų biogramas Johanno Jacobo Quandto presbiterologijoje *Preußische Presbyterologie*, žr. 1 pav.).

Įsakų vertėjo pareigas po Wegnerio gavo Jurbarko (Įsruties aps.) kunigas Petras Gotlybas Milkus (Peter Gottlieb Mielcke, 1695–1753), vertėjauti pradėjęs nuo 1732 m. Švč. Trejybės šventės (tas sekmadienis tais metais buvo birželio 8 d.). Šią šventę jis nurodė savo 1733 m. birželio 2 d. prašyme Prūsijos vyriausybei Karaliaučiuje, o iš prašymo priede išvardytų jo verstų įsakų anksčiausias yra 1732 m. kovo 26 d.⁴²

Viename iš išlikusių archyvinių dokumentų Wegneris tvirtina, jog 1721–1724 m. į lietuvių kalbą vertęs daug įsakų, kitame, rašytame 1731 m., prašė užmokesčio už keturių įsakų vertimą, o po jo mirties 1732 m. užmokesčio už dar septynis vertimus paprašė vertėjo žmona. Iš šių archyvinių dokumentų sužinome apie 11 įsakų vertimą į lietuvių kalbą, jie apima laikotarpį nuo 1723 iki 1732 m.

Forstreuterio minėtame 1731 m. rašte Wegneris mini šiuos įsakus:

- 1) potvarkis Tilžės ir Ragainės apskričių kaimams, 1723-08-24 (12 p.),
- 2) malūnų reglamentas, 1723-05-11 (4 p.),
- 3) aludarystės taisyklės, 1724-09-09 (4 p.),
- 4) įsakas dėl medžių žalojimo, 1731-10-08 (4 p.).

Vertėjo našlės Annos Catharinos Wegner 1732 m. rašte minimi įsakai dėl:

- 5) prekybos gyvuliais, 1724-03-08 (4 p.),
- 6) aludarystės (data ir apimtis nenustatyta),
- 7) rankinių girnų, 1731-11-24 (vokiškas įsakas yra 4 p., bet dokumente nurodyta lietuviško įsako apimtis – 2 spaudos lankai, t. y. 8 p.),
- 8) keliaujančiųjų arklių ganymo, 1731-11-14 (4 p.).

Vėlesniame rašte našlė mini dar tris įsakus dėl:

- 9) mokesčio už įvažiavimą į Tilžę, 1732-02-18 (4 p.),
- 10) šunų laikymo, 1725-03-17 (4 p.),
- 11) prekybos importiniais audiniais, 1732-04-03 (8 p., dokumente nurodyta kita apimtis – 3 spaudos lankai)⁴³.

PVG galimais Wegnerio vertimais dar laikomi įsakai dėl:

- 12) karališkųjų valstiečių baudžiosios palivarkuose, 1723-03-08 (4 p.),
- 13) lažo Įsruties ir Ragainės apskrityse, 1723-03-08 (4 p.),
- 14) prekybos kiaulėmis, 1724-02-27 (4 p.),
- 15) brakonieravimo, 1727-03-18 (4 p.).

Nė vienas iš išvardytų įsakų vertimų į lietuvių kalbą nėra rastas. Atkreiptinas dėmesys, kad du 1732 m. įsakai, minimi vertėjo našlės prašymuose, Prūsijos karaliaus buvo patvirtinti jau po Wegnerio mirties⁴⁴, tai rodo, kad įsakų vertimas buvo rengiamas gerokai iš anksto.

42 Triškaitė, Sidabraitė 2019, 108, 116; 112, 117; Sidabraitė, Triškaitė 2022, 256, 258–259.

43 Įsakų datavimas čia nurodytas pagal PVG 625–628 ir Žemaitaitis 2009, 804.

44 Taip pat plg. Sidabraitė, Triškaitė 2022, 257.

Nors vertėjo autorystę patvirtinančių liudijimų iki šiol nėra, pagal vertėjavimo laikotarpį Wegneriui galėtų būti priskirta dar šešiolika 1721–1731 m. spaudinių: aštuoni įsakai, paskelbti *PVG* (Nr. 6–13), septyni, rasti 2010 m. Varšuvoje⁴⁵, ir vienas, saugomas Berlyne (*1721-12-30*). Tai įsakai dėl:

- 16) valstiečių padėties pagerinimo ir kolonistų priėmimo, 1721-02-05 (4 p.),
- 17) valstiečių žemės apskaitos ir baudžiamos, kolonistų įsikūrimo, 1721-12-30 (8 p.),
- 18) turto paveldėjimo Lietuvos ir kitose provincijose, 1722-10-06 (4 p., *PVG* Nr. 6),
- 19) išvykstančių kolonistų gaudymo, 1723-10-22 (4 p., *PVG* Nr. 7),
- 20) draudimo įvežti druską, 1723-12-20 (4 p., *PVG* Nr. 8),
- 21) duonkepių krosnių griovimo, 1724-01-08 (4 p., *PVG* Nr. 9),
- 22) draudimo avėti vyžas, 1724-09-01 (4 p., *PVG* Nr. 10),
- 23) draudimo įvežti javus, 1724-08-08 (4 p., *PVG* Nr. 11),
- 24) draudimo įvežti vašką, 1724-12-21 (4 p.),
- 25) dezertyrų amnestijos, 1725-12-11 (4 p.),
- 26) šaudymo per vestuves, 1728-06-24 (4 p., *PVG* Nr. 12),
- 27) rugių supirkimo ir kainų reguliavimo, 1728-10-15 (4 p.),
- 28) druskos įsigijimo kvotų, 1729-01-25 (4 p., *PVG* Nr. 13),
- 29) karališko maito vengimo, 1729-06-08 (4 p.),
- 30) instrukcija dėl dezertyrų gaudymo, 1730-09-15 (4 p.),
- 31) prekybos druska, 1731-04-04 (4 p.).

1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas išspausdintas taip pat Wegnerio vertėjavimo laikotarpiu, nustatytu remiantis minėtais archyviniais dokumentais, tad šis kunigas laikytinas ir šio įsako vertėju⁴⁶.

4. RAŠYBOS IR KALBOS YPATYBĖS. Netiesioginiu įrodymu, leidžiančiu identifikuoti teksto autorių ar vertėją, galėtų būti specifinės kalbos ypatybės arba rašybos įpročiai. Tokių elementų paiešką apsunkina tai, jog neturime jokio dokumento, su kuriuo būtų galima lyginti įsaką, nes nežinoma jokių Wegnerio pasirašytų lietuviškų raštų. Tačiau kalbos ar rašybos bruožų, būdingų tik jo vertėjavimo metui, galima rasti peržiūrėjus aukščiau minėtus išlikusius lietuviškus įsakus ir palyginus juos su vėlesniaisiais.

Atkreiptinas dėmesys į vieną smulkia, bet išskirtinę ypatybę, kuri pasitaiko net keliuose įsakuose, išspausdintuose būtent Wegnerio vertėjavimo metais: įrieveiksmį *ikc3ôley* 'ikšiolei' *1724-08-09* 2₁. Į *Lietuvių kalbos žodyną* įtrauktas *ik čiolei* (s. v. *čiolei*) pateikiant vienintelį pavyzdį – jis yra iš nagrinėjamo įsako iliustraciniame pavyzdyje nurodant Weberio paskelbtą perrašą „BB II 112“ (= Weber 1878a, 112). Kirčiuota ar nekirčiuota forma su [č] <c3> rasta dar aštuonis kartus kituose įsakuose: *ikc3oley* *1721-02-05* 3₈, *1721-12-30* 3₅, 7₁₃, *1728-10-15* 2₅, *1731-04-04* 1₂, *ikc3ôlei* *1723-10-22* 3₁₈, *ikc3ôley* *1722-10-06* 2₆, *1724-01-08* 2₁. Visi pavyzdžiai yra tik iš 1721–1731 m., kuomet įsakų vertėju dirbo Wegneris.

⁴⁵ Žr. Kuzborska, Sidabraitė 2011, 152, 159–160, 164–191.

⁴⁶ Vertėjo autorystę neabejoja Kuzborska, Sidabraitė 2011, 152.

Įsakuose, verstuose prieš Wegnerio kunigavimą (pvz., 1639 ir 1717 m.) ir spausdintuose vėliau, *ik čiolei* nerašoma, vartojamirieveiksmiai *iki šiolei*, *ik šiolei* arba *iki šiol*, *ik šiol*, pvz.: *ikki šoliejy* [1746-11-06 3₄], *ikkijšoliejy* [1747-11-17 3₁₉, 6₈], [1748-04-28 3₂₈, 6₂₉]; *ikkjšóliejy* [1750-08-22 1₇], *ikk'šoliejy* [1739-06-21 2₇], *ikkjšoliejy* [1738-07-18 2₁₉], [1738-07-28 4₈], [1738-09-30 2₈], [1741-08-16 2₉, 3₈, 4₆], *ik fcholei* [1639-03-22 1₂₅], *ik šoliejy* [1717-10-26 1₁₀], *ikkjšoliejy* [1763-11-17 2₁₉, 3₃₅], *ikkjšoliejy* [1737-08-29 2₃], [1764-11-17 2₁₇, 4₂, 7₂₈, 11₂₀]; *ikki šol* [1757-08-03 2₁₄], *ikkijšol* [1748-04-28 6₆]; *ikkjšol'* [1738-09-26 2₁₇], *ikkjšol* [1738-07-18 3₃], [1762-06-24 3₉], *ikkjšól* [1736-09-19 2₂₅], *ikkjšol* [1765-07-17 7₂, 14₁₉, 15₂]. Tókos formos įpras-tos ir kituose Mažosios Lietuvos raštuose. Kitos panašios reikšmės konstrukcijos *ik dabar* ir *ik šiai dienai* įsakuose vartotos rečiau, pvz.: *ik dabbar* [1724-12-21 3₉] (Wegne-rio vertėjavimo laikotarpio įsake), *ik dabar* [1778-08-05 1₁₀]; *ikk' šei dienai* [1741-08-16 2₁₄]. Kadangirieveiksmio, rašomo su <č>, kituose raštuose rasti nepavyko, todėl manytina, kad *ik čiolei* bei kiti žodžiai, tariami su [č] vietoje [š], yra būtent Wegnerio kalbos (idiolekto) ypatybė, pvz.: *čzen ir ten* 'šen ir ten' [1725-12-11 2₈], *čzen* [1729-06-08 3₂₅], *čzičze* 'šičia' [1723-12-20 3₁], *čzicze* [1731-04-04 3₂], nom. pl. *Szaltyczei* 'šaltyšiai' [1723-10-22 3₄], gen. pl. *šaltyczu* [1730-09-15 3₂₀], dat. sg. *šaltycziems* [1730-09-15 4₃], acc. pl. *šaltyczus* [1722-10-06 4₇], iness. sg. *Gaczpadaj* [1724-08-08 1₁₅]. Vėlesnio laiko-tarpio įsakuose tokių atvejų reta (plg. *čziczcson* 'šičion' [1738-07-28 4₂₆], *čzenavotas* 'šėnavotas' [1739-06-21 2₂₅]).

Yra kalbos faktų, rodančių, kad vertėjo gimtoji kalba buvo ne lietuvių ir ją veikė vokiečių kalba. Frazė *papratinimas viršun gavo* (vok. *Gewohnheit eingerißen*) iliustruoja netipinę iliatyvo vartoseną. Šis vietininko linksnis paprastai vartojamas su slinkties veiksmožodžiais, pvz., Baltramiejaus Vilento ir Jono Bretkūno, Lozorius Zengštoko bei Jokūbo Morkūno raštuose: *jį viršun užsodino* Mt 21,7 'jį ant viršaus (t. y. į viršų) užsodino' (LKŽe). Įsako vertėjas šios subtilios nykstančio linksnio vartojimo taisyklės neįautė. Greičiausiai šią formą suvokė kaip kilmininko nereikalaujantįrieveiksmį *viršun* 'virš' (plg. Samuelio Boguslavo Chilinskio Biblijos vertimo *Saute užtekėjo wirfzuñ žiames* Pr 19,23). Abejotina, ar įsako *viršun* galėtų būti galininko galūnės rašybos ypa-tybė (vietoje *viršų gavo*), kadangi nosinis balsių tarimas jau buvo išnykęs, tai aiškiai parodo kitos įsako formos (žr. toliau). Kito vietininko vartoseną įsake taip pat netipi-nė – *wilkai ikki jū* [valdinių] *buttūmp bey twartūmp* [...] *atteiti* [...] *gallejo* – aliatyvas čia vartojamas su pertekliniu prielinksniu *iki* arba vietoje posesyvinio kilmininko.

Šis įsakas, kaip ir kiti, rašytas Prūsijos vakarų aukštaičių pietinių šnektų pagrindu susiformavusiu vakariniu rašomosios kalbos variantu. Balsių ilgumas išlaikytas, ne-kirčiuotas *[ā] nesutrumpėjęs, virtęs [ō] (pvz., gen. sg. *laukō, wietōs*), galūnės netrumpinamos, fakultatyvi jų redukcija reta, pvz., *kiekwiens, dewintoj dienoj*. Nei [è], [ie], nei [o], [uo] kaitaliojimo šiame įsake nematyti, nebent jo padaru laikytume *paduonis* vietoje *padonis* (kitur dažniau vartojama forma *paduonas*), nedėsninę [è] ir [ie] kai-taliojimą galbūt galima įžvelgti kilmininko galūnėje *Mėnefēs*. Forma *menesēs* XVIII a. pirmosios pusės raštuose ganėtinai reta, gausiausiai pasitaikanti Wegnerio vertėjavi-mo laikotarpio 1722–1730 m. įsakuose: *mėnefēs* [1723-12-20 2₆], [1724-12-21 4₅], *Mėnefēs* [1723-10-22 3₂₂, 4₅], [1724-08-08 4₈], [1724-08-09 4₅], [1728-10-15 4₆], *menefēs* [1730-09-15

4₈, *Menefês* [1722-10-06 4₂₀, 1723-12-20 2₈, 4₃, 1724-08-01 1₃, 3₁, 4₅, 1728-07-24 3₂₂, 1730-09-15 4₁₁. Kituose įsakuose ir raštuose įprasta kilmininko forma *mēnesio*. Moteriškosios giminės dūrinys *rugpjūtė* taip pat būdingas Wegnerio darbo metų įsakams, kilmininko forma *Rugpjūtės* vartojama šiuose įsakuose: [1724-08-01 1₈, 4₄, 1724-08-08 4₈, 1724-08-09 4₅, 1730-09-15 2₈. Kiti vertėjai rinkosi formas *rugpjūties* (1737–1741 m.) arba *rugpjūčio* (1737 m.)⁴⁷.

Kitos kalbos ypatybės buvo paplitusios plačiau, būdingos ne vien Wegnerio vertėjavimo metu verstiems įsakams, bet ir kitiems Mažosios Lietuvos raštams. Būsimąjo laiko veiksmažodis *fudegis* ~ *sudegys* turi dėl nosinių balsių fonetinės raidos dėsningai susidariusią formą (plg. rašymą 1735 m. Biblijoje *fudégis* B1735 13×). Kitur veiksmažodžio paradigmoje priesagos ilgasis balsis *-y-* dar neapibendrintas, plg. part. praet. pass. nom. pl. f. *fudégintos* (ne **sudegytos*), inf. *nudeginti*.

Įsako vertėjas ėmėsi netinkamos esamojo laiko dalyvio darybos ir konstravo jį iš veiksmažodžio būtojo laiko formų. Taip atsirado dalyvinė konstrukcija *girres* [...] *išskirtomos tampa* 'girios iškertamos', kuria vergiškai verčiama frazė *das Gehölze* [...] *ruiniret worden*. Be afrikatos sudarytas dalyvis *uždraudama tampa*. Panašių dalyvių sistemos deformacijų pasitaiko ir kituose raštuose⁴⁸.

Įsakas verstas beveik ištiesai pažodžiui, tačiau retkarčiais ir nutolta nuo originalo. Taip elgtasi siekiant teksto aiškumo. Verčiant vok. *der Zäune* norėta pateikti ir siauriau paplitusį regionalizmą (germanizmą) arba patikslinti, kad įsake kalbama apie visokias tvoras, ir statines, padarytas iš pinučių, todėl beveik visur išversta dviem žodžiais *tvoros aba rikiiai*. Neradus tikslaus sąvokos *Gehäfte* atitikmens, verčiama *butai ir tvartai*. Vengiant sunkiau suprantamų administracinės kalbos terminų *laukų kultivacija* ir *publikuoti* vokiška frazė *Arbeit* [...] *fonften zu befferer Cultivirung des Ackers von den Unterthanen angewandt werden können* išversta laisviau, kitais žodžiais, atsižvelgiant į gyvąją vartoseną⁴⁹ (*cšėfas gerrius per kittus darbus kurrie pri laukô gywėnimô atfirandasfi butu / gallejes perleiftas buti*), o frazė *publiciren zu lassen* išversta vienu žodžiu (*paskaityti*). Nuo originalo nutolta verčiant fragmentą apie bausmės skyrimą pažeidėjui: *mit Fefung=Arbeit unausbleiblich bestraffet werden folle* verčiama *ing Pilli ten dirbtu tikray*

47 Gertrudos Bensės manymu, *-ês* ir *-iês* tam tikrais atvejais gali būti ta pati kilmininko galūnė, skirtingai parašoma po minkštojo priebalsio (Bense 1958, 656). Dėl [ė] ir [ie] kituose linksniuose žr. Bense 1958, 659.

48 Dar plg. neasmenuojamų veiksmažodžio formų darybos sunkumus, su kuriais susidūrė kiti įsakų vertėjai: part. praes. act. acc. pl. f. *prittikkinczias* 'pritinkančias' [1712-03-04 2₃₁₋₃₂], part. indecl. praes. *pardūjant* 'parduodant' [1788-07-24 2₄], part. praes. act. nom. sg. m. *bepafirodams* 'atrodantis' [1788-07-24 2₇], part. praes. pass. nom. sg. m. *nulenktamas* 'nulenkiamas' [1788-07-24 4₁₀₋₁₁], part. praes. pass.

nom. pl. m. *nulenkdami* 'nulenkiami' [1788-07-24 3₃₈], part. praes. act. dat. pl. m. *užtrukdinczams* 'užtrunkantiems' [1712-03-04 7₁₂], part. praes. act. acc. sg. m. *nuffidūdufi* 'nusiduodantį' [1712-03-04 6₃₄], part. praet. act. acc. pl. m. *nusfidūtūfus* 'nusidavusiuosius' [1712-03-04 8₇], part. praes. act. nom. pl. m. *atrandomi tampa* 'atrandami' [1712-03-04 3₃₂]. Šiųdviejų įsakų pavyzdžiai duodami iš Bense 1958, 660.

49 Veiksmažodžio *gyventi* reikšmę 'dirbti, arti žemę' kaip gyvosios kalbos faktą nurodo Jokūbas Perkūnas 1706 m. poleminiame traktate, plačiau žr. Aleknavičienė, Schiller 2008, 66–69, 149–150.

bus weftas. Supyno forma *dirbtų* rodo, kad vertėjui siekinio raiška buvo gerai žinoma ir ši morfologinė veiksmažodžio forma XVIII a. pradžioje tebebuvo gyvybinga (XX a. siekinys užfiksuotas vos keliuose rytų aukštaičių šnektose).

Kiti įsakų vertėjai taip pat vergiškai seka originalu, tai pastebėjo dar Gertruda Bense, tyrusi devynių XVIII a. įsakų kalbą. Du iš jos tirtų priklauso Wegnerio vertėjavimo laikotarpiui. Vieno iš tokių įsakų vertimą (1722-10-06) tyrėja įvertino kaip daug aiškesnį nei ankstesniojo (1712-03-04) ir pastebėjo, kad pompastiškus vokiškus posakius vertėjas siekė išversti paprasčiau, nesiimdama spręsti, ar tai nepakenkė turinio supratimui. Bense tokį bruožą vertino teigiamai, kaip pridedantį šiam raštijos šaltiniui lingvistinės vertės⁵⁰.

Priešdėlis *nu-* vartojamas veiksmo rezultatui nusakyti: *nudeginti*, *nulaužyti* turi reikšmę 'sukūrenti', 'išlaužyti' (vok. *zu verbrennen*, *abzubrechen*). Dviguba sangraža *atfirandasfi* kalbos mokėjimo lygio vertinti neleidžia, ji anuomet buvo paplitusi ir kituose raštuose. Danieliaus Kleino 1653 m. gramatikoje pakartota sangraža nurodoma kaip reta, tačiau galima (*KIG* 83v). Tam tikrų priešdėlinių sangražinių veiksmažodžių antrinį refleksyvumą galėjo lemti jų leksikalizacija arba semantizacija, kai reikšme jie nutolo nuo nepriešdėlinio veiksmažodžio (veiksmažodis nebesuvoktas kaip sangražinis, todėl sangražos vieta fiksuota galūnėje pridedant dar vieną sangražos dalelytę).

Vokiečių kalbos rašybos įtaka daiktavardžiams įsake dar silpna: iš 65 vartojamų daiktavardžių formų didžiąja raide parašytos tik 17, dar 8 taip rašomos dėl semantikos ar sintaksės (tikriniai vardai, sakinio pradžioje ir pan.), visos kitos 40 formų pradedamos mažąja raide. XVIII a. pradžioje daiktavardžių rašymas didžiąja raide buvo beįsibėgėjantis. Nors dar 1706 m. Jonas Šulcas jo nuosekliai laikėsi Ezopo pasakėčių vertime, bet svarbiausias leidinys, vėliau skatinęs tokią rašybą, buvo 1727 m. Naujojo Testamento vertimas⁵¹.

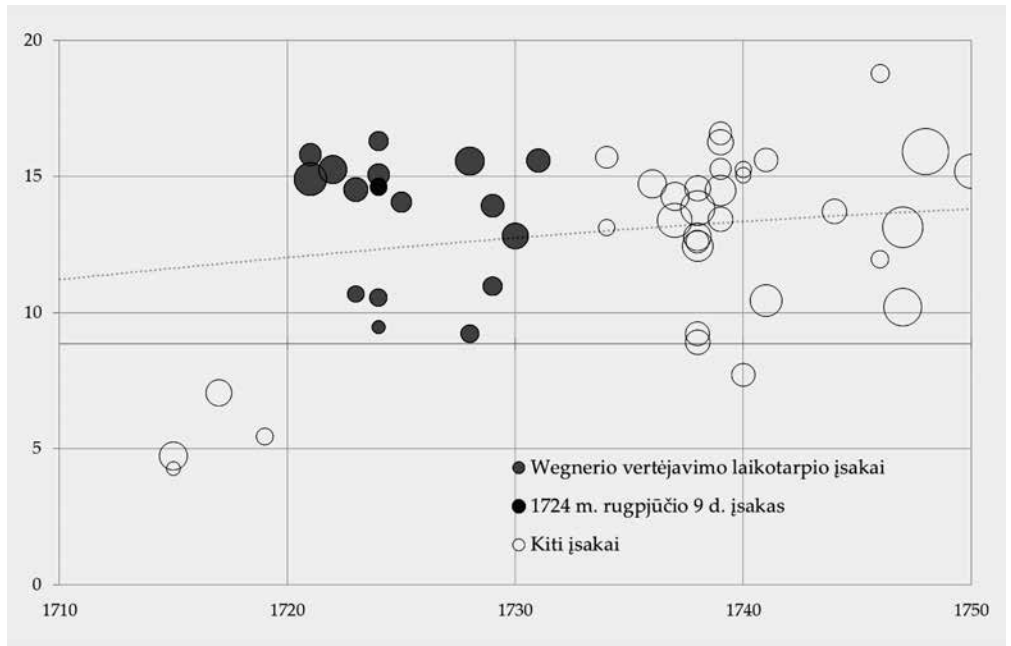
Kita iš vokiečių ortografijos perimta ypatybė – priebalsių geminacija. Sudvejintos priebalsės įsake žymi prieš jas einančio balsio trumpumą, pvz.: *abba*, *abbelnay*, *atfirandasfi* ir t. t. Rašoma taip, kaip įprasta šio laikotarpio Mažosios Lietuvos tekstuose. Kiek netikėta geminata tik priešdėlyje *atteiti* – paprastai priešdėliuose geminatų vengta, o šaknį pradedanti priebalsė niekada nedvejinta. Geminatų gausa šis įsakas niekuo neišsiskiria iš kitų XVIII a. pirmosios pusės įsakų ar raštų. Santykinis geminatų dažnumo įsake indeksas – 14,61 (geminatų nuošimtis pavartotuose žodžiuose), kuris reiškia, kad maždaug kas septintas įsako žodis parašytas su geminata⁵². Kituose Wegneriui priskiriamuose įsakuose šis gausos indeksas svyruoja nuo 9,23 iki 16,3 (žr. 1 schemą).

Įsake kai kurie žodžiai kirčiuoti, be to, diakritiniais ženklais žymimos ir morfologinės formos. Cirkumfleksu dėsningai žymima daugiskaitos kilmininko galūnė: *jû*,

50 Bense 1958, 654. Kito 1724-01-08 įsako tyrėja su originalu nelygino.

51 Apie daiktavardžių rašybą kai kuriuose kituose raštuose žr. Šinkūnas 2019, 183–187.

52 Plačiau apie geminatų gausos skaičiavimo metodiką ir jų rašymą kituose raštuose žr. Šinkūnas 2019, 187–195.

1 schema. Priebalsių geminatų gausa 1715–1750 m. įsakuose

kiemû, kozelnycziû, Mufû, naujû (2×), Prufû (2×), rikkiû, Rikkiû, Tworû. Vienaskaitos kilmininko galūnė pagal ano meto gramatikose suformuluotas akcentografijos taisykles turėtų būti žymima vien *ā* ir *ē* kamienų formose, taip ir daryta rašant kilmininko formas *wietôs, žiemôs (2×), Rugpjutês* (ir priebalsinio ar *io* kamieno *Mēnefês*), tačiau vėliau Kleino taisyklė buvo supaprastinta, žymėjimas išplėstas ir vyriškosios giminės kamienams: *gywénimô, kô, laukô (2×), pawélijimô, pritaifinimô (2×), sawô (2×), Urėdininkô, uždraudimô.* Šios taisyklės įsake laikytasi be išimčių, nepažymėtų diakritikais kilmininko linksnio galūnių nėra (išskyrus įvardį *tos*). Vėlesniuose įsakuose grįžta prie sudėtingesnės taisyklės, *o* kamieno vienaskaitos kilmininkas vėl nebežymėtas⁵³. Aliatyvo formų *buttûmp, twartûmp* žymėjimas cirkumfleksu gali būti paveiktas daugiskaitos kilmininko galūnių akcentografijos, bet skiemens kirčio jis nerodo.

Tašku žymėta *ā* ir *iā* kamieno vienaskaitos įnagininko galūnė: *fu ne žinniā, fu šė Gromatā.* Nuo Kleino suformuluotų diakritikų žymėjimo taisyklių nutolta rašant tašką virš <e>. Pagal jas vietininko formas žyminčio taško lauktume galūnėje iness. sg. *cžėfe, Mėte* arba vien kirčiuotuose skiemenyse su siauruoju balsiu, tačiau įsako rašyboje <è> taškas teturi fonetinę reikšmę: *cžėfas, cžėfe (2×), dawė, nusfidawė, dėl, dryfė, ne gallėtu, Mėnefės, Urėdininkô, žemėje (2×), žwėrei.* Vertėjas gerai girdėjo siaurąjį balsį ir skyrė nuo plačiojo [e], taškas liko nepažymėtas vos keliose formose: *gallejo, gallejes, paliepe.*

⁵³ Bense mano, kad tai Frydricho Vilhelmo Hako 1730 m. gramatikos nuopelnas (Ben-

se 1958, 655), joje buvo pakartotos Kleino suformuluotos akcentografijos taisyklės.

Apie kai kurių žodžių kirčiavimą galima spręsti iš cirkumflekso ir akūto ženklų, pažymėtų ne galūnėje. Kirčio vietos pažymėjimas tam tikruose linksniuose rodo buvus kirčiavimą *tvóra* pagal 1 kirčiuotę: nom. pl. *Twóros*, acc. pl. *Twóras* (tvirtapradę priegaidę remia ir medžiaga kituose šaltiniuose, pvz., Jokūbo Brodovskio žodyne acc. pl. *Twóras B 208*₁₃). Kitaip nei dabar kirčiuojama iness. sg. *Lietuwôje*, inf. *faugôti* (plg. Kleino *faugôti KING 164*₇), acc. sg. f. *ne patôgumma*. Sukirčiuotos ir dar kelios formos: nom. sg. *Majestôta*, pron. *tôktai* (2×), adv. *nûn*. Akūtu pažymėtas dėl kirčio pailgėjęs balsis [e] gen. sg. *gywénimô*, *pawélijimô*, nom. pl. *fudégintos* ir iness. sg. *Méte*. Raidė <á> nevartojama. Kai kurių formų su [a] ir [e] kirtį galima rekonstruoti ir pagal priebalsių geminatas, pvz., kirčiavimą *âteiti, lābaī, gēriaūs, bētaīg, ābà, tādà* liudija rašymas *atteiti, labbay, gerriaus, bettaig, abba, tadda*. Kirčio, atrodo, neparodo lūpinio priebalsio geminatos, žyminčios ilgėliau tartą priebalsį, pvz., *gallejo, gallētu, gallejes, walle* (apie <ll> arba <ł> tarimą rašoma Kleino gramatikoje *KIG 10*₂₋₁₃).

Nosinės raidės nuosekliai žymimos visose vienaskaitos galininko galūnėse: *darba, iŝkada* (3×), *ne mažē, ne patôgumma, noprofna, Pilli, priežafti, Rikki, fawa, fawē, tokia, Twóra, walle*. Kitose pozicijose nosinė nežymima, pvz., esamojo laiko dalyvio (*gallejes*) ir tariamosios nuosakos galūnėse (*gallētu*). Diakritikų žymėjimas čia remiasi dar viena morfologinių formų rašybos taisykle, bet ne balsių tarimu pro nosį. Tai, kad balsio [j] nosinumas jau buvo išnykęs, rodo rašymas *dryfē* 'drįso' ir *fudegis* 'sukūrens'.

Įsako vertėjas gerai skyrė ilguosius balsius nuo trumpųjų. Raidė <y> tinkamai pavartota visose laukiamose pozicijose tiek kirčiuotame, tiek nekirčiuotame skiemenyje: iness. sg. *Berlyne*, gen. sg. *gywénimô*, gen. pl. *kozelnycziû*, inf. *daryti, nulaužyti, pafkaiyti*, 3 fut. *laikys, nulaužys*, part. praet. pass. nom. pl. f. *nulaužytos*, part. praet. pass. acc. pl. f. *padarrytas*, adv. *ypaczey*. Nepažymėtas ilgumas pastebėtas vos vienoje nekirčiuotoje galūnėje 3 fut. *fudegis*, kuri, kaip jau dukart minėta, liudija nosinio balsių tarimo nykimą.

Kadangi vertėjas gerai skyrė balsio ilgumą minėtose formose, negalima abejoti, jog jį girdėjo ir formoje *ydant*. Šis jungtukas su <y> rašomas vos keliuose XVII a. pabaigos raštuose: nuosekliai keturkalbiame Liuterio katekizme, išspausdintame 1670 m. (57×, ir vėlesniuose jo leidimuose 1700, 1709, 1720 m.), Michaelio Richterio laiške Bernhardui von Sandenui, rašytame 1698 m. (2×), ir teismų priesaikose, išspausdintose 1699 m. Georgo Grubės trakate (3×, ir *idant* 1×). Po kelis atvejus dar pasitaiko 1685 m. Rikovijaus maldyne (2×) ir 1684 m. Šulco katekizme (2×), kuriuose šiaip jau vyrauja *idant*. XVIII a. tokia rašyba taip pat labai reta: *ydant* rašoma *1722-10-06* (2×), *1724-08-09* (1×), *1730-09-15* (1×), *1734-01-17* (2×), *1736-09-19* (1×), *1737-04-27* (1×), *1737-08-29* (2×); *idant* rašoma *1715-03-14* (3×), *1717-10-26* (5×), *1734-05-28* (1×), *1738-09-09* (2×), *1738-07-18* (1×), *1738-09-26* (1×), *1738-07-28* (3×), *1739-11-30* (3×), *1739-12-26* (1×) ir kituose įsakuose. Forma *ydant* randama 1722–1737 m. įsakuose, verstuose Wegnerio ir vėliau kitų vertėjų, bet 1738 m. grįžtama prie rašybos *idant*. Gali būti, kad šio jungtuko rašybos pasikeitimas iš *ydant* į *idant* įsakuose sietinas su 1737 m. pabaigoje vertėjauti pradėjusiu Jonu Braškiu (Johann Bros-

covius, 1714–1773). Peržiūrėtuose religiniuose raštuose ar gramatikose tėra forma *idant* (keliuose ano meto žodynuose užfiksuota ir *ydant*). Rašymas su ilguoju balsiu įsake rodo vertėjui įprastą tarimą, atitinkantį žemaičių tarmės formą, kurią atspindi, pvz., 1759 m. *Ziwato* rašyba. XX a. pradžioje *ydant* retkarčiais parašoma periodikoje, *ydant* fiksuota panevėžiškių šnektose.

Raidė <y> atliko ne tik balsio trukmės, bet ir morfologinių formų žymėjimo funkciją. Ji rašyta žodžio pabaigos dvibalsiuose [ai], [ei] ne dėl tvirtagalės skiemenų priegaidės, bet tradiciškai taip žymint pagalbinius žodžius, kad jie grafiškai skirtųsi nuo vardažodžių galūnių, pvz.,rieveksmiuose *abbelnay*, *ikczôley*, *ypaczey*, *labbay*, *Maloningiaufey*, *širdingay*, *tikkray* ir jungtuke *bey* (8×).

Įsake pavartoti keli svetimės kilmės žodžiai, dažniausiai slavizmai (*kozelnycia*, *iškada*, *čėsas*, *gromata* ir kiti). Germanizuotu slavizmu laikytinas daiktavardis *štonas*. Reikšmė ‘būklė, stovis, padėtis’ rodo frazės kontekstas: *Twôra (Rikki) ne gerame štorie laikys* (žodyje korektūros klaida, jų įsake labai nedaug). Skolinys nefiksuotas LKŽe ar kitų leksikografų, vartotas 1721–1723 m. Wegnerio verstuose įsakuose, pvz., *padūnū* [...] *bėdnasfis štônas* [1721-02-05 2₇], *Ukkiô štonô* [1722-10-06 2₂₄], *štonô* [1723-12-20 3₉], *Sštona* [...] *Padunu* [1721-02-05 1₅], *tikkraji štona* [1721-12-30 3₁], *gerame štonė* [1721-12-30 3₁₉].

Germanizmo *rikis* ‘statinių tvora, pinučiai’ (vok. dial. n. *Rick*) iliustracijoje LKŽe duodami du pavyzdžiai iš to paties įsako skirtingų perrašų (Bezenbergerio redaguotame žurnale ir Volterio chrestomatijoje), dar žodis rastas 1769 m. knygelėje, kurios vertėju laikomas Kristijonas Donelaitis⁵⁴. Įsake vok. *Zäune* beveik visada versta dviem žodžiais *tvoros aba rikiai*. Greičiausiai tai nėra sinonimai regionalizmai, bet *rikiai* verčiant pridėta kaip tvoros rūšis. LKŽe ir *Lietuvių kalbos atlaso* duomenimis XX a. pirmojoje pusėje germanizmas fiksuotas Klaipėdos krašte⁵⁵. Moteriškosios giminės forma *rikė* ‘tvoros kartis’ vartojama Ruigio, Milkaus, Nesselmano ir Kuršaičio žodynuose, Kuršaičio gramatikoje (p. 186) ir kituose raštuose.

Kamienų kaitos arba linksniavimo tipų mišimo apraiškų matyti formose *žvėriai*, *mažią* ir galbūt *mėnesės*, *rugpjūtės*. Daugiskaitos vardininko forma *žvėriai* rodo pakitusį daiktavardžio linksniavimą – kaitymą nebe pagal *i*, bet pagal *io* kamieną (*žvėris*, *žvėrio*...). Galininkas *ne mažė iškada* ~ *nemažią iškadą* suponuoja nom. sg. m. *mažus, f. *maži, nors tai galėtų būti ir tik priebalsių minkštumo žymėjimo sunkumai, su kuriais susidūrė vertėjas (plg. dar įvardžio *šis* rašymą be minkštumo ženkle instr. sg. *šū* ‘šiuo’). Įvardžio derinimas frazėje *tokia ne patôgumma* rodo moteriškos giminės daiktavardį *nepatôgumà*.

5. IŠVADOS. Leipcigo universiteto bibliotekoje saugomas vienintelis šiuo metu žinomas Prūsijos valdžios 1724 m. rugpjūčio 9 d. įsako, draudžiančio žiemą kurenti tvoras, egzempliorius (UBL: 01E-2015-25). Vokiško įsako, iš kurio jis buvo verstas, rasti du egzemplioriai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (LMAVB

54 [Gromata vieno gaspadoriaus būrams apie ganyklų perdalijimo naudą,] 1769 (PVG Nr. 46).

55 LKA I 62, 64 (18a, 18c, 18e) ir žemėl. Nr. 19.

RS: E-343) ir dar du Vokietijoje. Iki šiol mokslo reikmėms naudotasi lietuviško įsako 1878 m. perrašu, kurį parengė ir paskelbė Hugo Weberis pagal Augusto Leskieno turėtą egzempliorių, bet jis laikytas dingusiu per Antrąją pasaulinį karą.

Prūsijos kultūros paveldo Slaptojo valstybinio archyvo Berlyne dokumentai liudija, kad 1721–1731 m. įsakų vertėju į lietuvių kalbą dirbo Karaliaučiaus lietuvių bažnyčios kunigas Christophoras Heinrichas Wegneris (1685–1731). Palyginus skelbiamo įsako kalbą ir rašybą su kitais XVIII a. pradžios įsakais buvo išskirtos ypatybės, bendros visiems Mažosios Lietuvos raštams, ir specifinės, būdingos vien Wegnerio vertėjavimo laikotarpiui.

Įsako kalbos elementai, būdingi Wegnerio vertėjavimo laikotarpiu išspausdintiems įsakams, yra prievoksmis *ik čiolei* 'iki šiol'. Prievoksmis su [č] <c3> rašomas tik Wegneriui priskiriamuose įsakuose. Kituose raštuose retai pasitaiko jungtukas *ydant* su <y> ir kilmininko formos *menesês*, *Rugpjutês*, jos gausiausiai fiksuotos Wegnerio vertėjavimo laikotarpiu. Germanizuoto slavizmo *štonas* 'būklė' chronologinė distribucija šiuo metu turimais duomenimis – 1721–1723 m.

Kitomis rašybos ypatybėmis įsakas neišsiskiria iš XVIII a. raštų: kai kurie žodžiai kirčiuoti, diakritiniais ženklais žymimos ir morfologinės formos (laikantis Danieliaus Kleino gramatikose suformuluotų taisyklių ir tiriamam laikotarpiui įprastų jų modifikacijų). Nosinės raidės žymimos nuosekliai, gerai skiriama [ė] nuo [e], tinkamai žymimas <y> balsio [i] ilgumas. Didžiąja raide daiktavardžiai rašomi fragmentiškai, priebalsių geminatų gausa taip pat panaši kaip kituose raštuose.

Įsakas parašytas Prūsijos vakarų aukštaičių pietinių šnektų pagrindu susiformavusiu vakariniu rašomosios kalbos variantu. Ryškesnių tarminių ypatybių nėra, [ė] su [ie] bei [o] su [uo] nepainiojami (išskyrus retas išimtis). Būsimojo laiko forma *sudegys* rodo dėsninę nosinių balsių nykimą, tokios formos būdingos ir kitiems tiriamojo laikotarpio raštams. Dalyvių sistemos deformacijos *iškirtomos tampa*, *uždraudama tampa* galėtų būti laikomos formų darymu dirbtinai laikantis morfologinio rašybos principo, panašių atvejų pasitaiko ir kitų vertėjų darbuose.

Literatūra ir šaltiniai:

ALEKNAVIČIENĖ, ONA; CHRISTIANE SCHILLER (par.), 2008: *Jokūbo Perkūno traktatas Wohlgegründetes Bedenken über die ins Litauische übersetzten zehn Fabeln Aesopi und derselben passionierte Zuschrift. Kritinis komentuos leidimas ir studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

[ALMINAS] ALMINAUSKIS, K[AZIMIERAS], 1930: „Vyskupo Antano Baranausko laiškas Hugo Weberiui. (1875–1898)“, *APH* 1, 69–102.

[ALMINAS, KAZIMIERAS,] 1935: *Die Germanismen des Litauischen 1. Die deutschen Lehnwörter im Litauischen von Dr. K. Alminauskis*, Kaunas: Šv. Kazimiero d-jos knygynas.

ARNOLDT, DANIEL HEINRICH, 1777: *D. Daniel Heinrich Arnolds, Königlich Preussischen Oberhofpredigers und Confistorialraths kurzgefaßte Nachrichten von allen seit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreußen gestandenen Predigern. Herausgegeben von Friedrich Wilhelm Benefeldt, Pfarrer in Arnau. Königsberg, bey Gottlieb Lebrecht Hartung. 1777.*

- B – [Jokūbas Brodovskis,] *LEXICON GERMANICO-LITHVANICVM [...] von Iacobo Brodowski Praeceptor Trempenfi* [apie 1714–1744]; LMAVB RS: f. 137 – 15. (Jokūbas Brodovskis, *Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum. Rankraštiniis XVIII amžiaus žodynas. Dokumentinis leidimas su faksimile, perrašu ir žodžių indeksu 1–3*, parengė Vincentas Drotvinas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.)
- B1735 – *BIBLIA, Tai est: Wiffas Szwentas Raftas, Séno ir Naujo Testamento, Pagal Wokišką Pėrguldiną D. Mertino Luteraus, Su kiekwienu Pėrfkyrimo trumpu Pranešimmu, ir reikalingu Paženklinnimu tū paczū žodžū, kurrie kitofo Pėrfkyrimose randomi, Nū kellū Mokytojū Lietuwoj' Lietuwiškay pėrguldytas*. Karaláuczujė, 1735. Ráštaiis ífpáuftas pas Ioná Endriki Artunga, o pardūdamas pas Pilippa Kriřtupa Kanteri. (Internetinis leidinys: *Biblija, 1735*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Ernesta Kazakėnaitė, Jurgita Venckienė, Birutė Triškaitė, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2018, <https://seniejirastai.lki.lt>.)
- VON BACZKO, LUDWIG, 1798: *Gefchichte Preußens von Ludwig von Baczko [...] Fünfter Band*. Königsberg 1798. bey Friedrich Nicolovius.
- BALUTIS, VLADAS, 2008 [1986]: „Pirmieji metai po karo: iš anuometinių LNB darbuotojų prisiminimų“, *Tarp knygu* 2, 26, 27–29.
- BARANOWSKI, ANTON; HUGO WEBER, 1882: *Ostlitauische Texte mit Einleitungen und Anmerkungen, herausgegeben von Anton Baranowski und Hugo Weber, Erstes heft*, Weimar: Hermann Böhlau.
- BENSE, GERTRUD, 1958: „Sprachliche Untersuchungen zu neugefundenen litauischen Dokumenten aus dem XVIII. Jahrhundert“, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe* 7(3), Juni, 653–664.
- BEZZENBERGER, ADALBERT, 1878a: „Antwort auf das vorstehende sendschreiben“, *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* 2, 115–123.
- BEZZENBERGER, ADALBERT, 1878b: „Ein litauisches mandat v. j. 1589“, *Altpreussische Monatsschrift* 15, 119–123.
- BIRŽIŠKA, MYKOLAS, 1927: *Rinkiniai mūsų senovės raštai. Medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniosiose mokyklose*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys.
- BULOTA, ANDRIUS, 1964-08-08: „Ten, kur buvo surastas 'Metų' rankraštis“, *Literatūra ir menas* 32(926), 2–3.
- ČEPIENĖ, NIJOLĖ, 2006: *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- ČEPIENĖ, NIJOLĖ, 2019: *XVI–XXI a. lietuvių kalbos germanizmų ir jų darinių žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- ERLER, GEORG, 1911–1912: *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. 2. Die Immatrikulationen von 1657–1829*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- FEULNER, ANNA HELENE; WOLFGANG HOCK, 2018: „Ein frühes preußisch-litauisches Mandat von 1578“, *ALT* 20, 237–294.
- FORSTREUTER, KURT, 1950: „Über den Druck von litauischen Mandaten im 18. Jahrhundert“, *Zeitschrift für Slavische Philologie* 20(2), 393–399. (Perspaudas: Kurt Forstreuter, *Wirkungen des Preussenlandes*, Köln, Berlin: G. Grote, 1981, 303–307.)

- FRAENKEL, ERNST, 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch 1. A–privėkiuoti*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- [1639-03-22 – *Mes Wladislaus / Ketwirtaffis Ifch Diewo Malones* [...] Ifchdūtas Wilnė / 22. dienoj Karwelu Menefio / po ušgimmima Chriftaus 1639; VUB RSS: L_R 4479. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Vladislovo IV įsakas, draudžiantis medžioti Prūsijos giriose, 1639-03-22*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, <https://seniejirastai.lki.lt>; PVG, 2-oji įklija prieš p. 59.)
- [1712-03-04 – *Yštátimas Už Mezlewninkus Pruffū Karalyšteje*. M DCC XII. [...] Kólnej pri Sprejiôs / kėtwirtoj dienoj Karwelinniô Menefiô / Tukštancziame fėkmame šimtame bey Dwyliktame Méte; KTUB: P. Sp. H. 22. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl mokesčių rinkimo tvarkos, 1712-03-04*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Birutė Triškaitė, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2023, <https://seniejirastai.lki.lt>; PVG 59–66; Pakarklis 1955, 100–107.)
- [1715-03-14 – *KADangi Jo Karaliskas Majestotas Karalus Prufofe Wiezpac mufu* [...] Karalauczuje denoje Keturoliktoje Morezaus [Morczaus] meneso mete tuksztanczame feptinofzymtame ir penkioliktame. [...] Kónigsberg den 14. Martii, Anno 1715; BN: SD XVIII.3.6598 adl. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaučiaus miestų burmistrų įsakas, draudžiantis vartų sargybiniams imti kyšius iš LDK pirklių, 1715-03-14*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2023, <https://seniejirastai.lki.lt>.)
- [1717-10-26 – *KADangi Io Karališko Majestoto Pruffofe* [...] Rašytos Berline den 26. Lapkryšcze menefeje tukštanczame feptino šymtame feptinoliktame mete; BN: SD XVIII.3.6636 adl. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl LDK pirklių, 1717-10-26*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, <https://seniejirastai.lki.lt>.)
- [1721-02-05 – *Atkartūtaji Karališka Gromata / Iog Karališka Majestota Sztona Sawo Tikkruju Prufišku Padunu Wiffu budu pagerinti / ir jeyb jie išlaikima fawa reikalaujanti turrėtu maloningiaufey rupintisfi nor*. Dūta Berline / den 5. Februar. 1721; BN: SD XVIII.3.6706 adl. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Pakartotas karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl kolonistų priėmimo, 1721-02-05*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, <https://seniejirastai.lki.lt>; Kuzborska, Sidabraitė 2011, 164–167.)
- [1721-12-30 – *Karališka Gromata / Kurroje Karališka Majestota Maloningiaufey žinne dūda / Koke per malone Ta Pati taip Padūnims fawô jau dabbar Prufū Karalyšteje gywėnanties / Kaip ir Tiems kurrie ing Ta tráukti bey gywenti kettino / išroditi nor*. Berlyne den 30. Decembr. 1721; GStA PK: 17 V 50:6 (148 an.). (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl valstiečių žemės apskaitos, baudžiavos ir kolonistų, 1721-12-30*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2023, <https://seniejirastai.lki.lt>.)

- [1722-10-06 – *Karališka Gromata / Kū budu palikkufi Tėwainyfte Karališkū Padūnū Prufū Žemeje / o Ypaczey Lietuwōje tikkray tarp paljkkufiujū Tėwainū tur išdallyta buti. Anno 1722. [...] Berlyne beštoje dienoj Lapkriūtō Menefēs / Tukftanczame Sekmame šintame [sic!] bey dwidešimtame antrame Mete; LNMMB: A 1/722. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl turtų paveldėjimo Prūsijos Lietuvoje ir kitose provincijose, 1722-10-06, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, https://seniejirastai.lki.lt; PVG 67–70.*)*
- [1723-10-22 – *Karališka Gromata / Dėl uždraudimō Szalin Begimmō Naujū Sufėdū Prufū zėmeje. Anno 1723. [...] Berlyne dwidešimtoj ir antroj dienoje Lapkriūtō Mėnefēs / Tukftanczame fėkmame šintame bey dwidešimtame treczame mėte; VUB RSS: L_R 4613. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl bėgančių kolonistų, 1723-10-22, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, https://seniejirastai.lki.lt; PVG 67–70; Pakarklis 1951, 244–245.*)*
- [1723-12-20 – *Karališka Gromata / Per kurre Y= bey Perwėdimas Boju=Drūskiōs Prufū Karalyfteje Pri Stropōs Pakorēs Iš naujō atkartūjamas bey uždraudžiamas tampa. [...] Berlyne dwidešimtoj dienoj faufiō Menefēs Tukftanczame fėkmame šintame bey dwidešimtame treczame mėte; VUB RSS: L_R 4612. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Pakartotas karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas, draudžiantis druskos importą, 1723-12-20, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, https://seniejirastai.lki.lt; PVG 75–78; Pakarklis 1951, 245–246.*)*
- [1724-01-08 – *Karališka Gromata / Iog Peczei Namūfe ant Laukō atmefti / O ant atwirū Ulicziū Kiemō tur pakurti buti. [...] Berlyne ašmōje dienoje Pawafáriō / Tukftanczame fėkmame šintame bey ketwirtame mėte; LNMMB: A 2/724. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl duonkepių krosnių, 1724-01-08, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, https://seniejirastai.lki.lt; PVG 79–82; Pakarklis 1955, 109.*)*
- [1724-08-01 – *Karališka Gromata Iog Ne wiens nūg pirmōs dienōs paukšlekiō Menefēs šō mėtō rokūjant Tolaus Wyžias Ant fawō kojū dryftu turrėti. Berlyne Pirmoje dienoje Ruggpjūtēs Mėnefiō / Tukftanczame / Sekmame Szimtaine bey dwidešimtame ketwirtame mėte; LNMMB: A 1/724. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl vyžų, 1724-08-01, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, https://seniejirastai.lki.lt; PVG 83–86; Pakarklis 1951, 246–248.*)*
- [1724-08-08 – *Karališka Gromata / Iog potam ne kokie Lenkiški Iawai ant wėzimmū in Prufū žeme tur nugabenti buti. Prieg tam ir / Iog Lenkams Ir Kittiems Swėtimams Gannyklai ant laukū bey piewū ne pawėliti / Bet jie ing Karczamas Gaczpadoj tur ywadžūti. [...] Berlyne ašmoj dienoj Ruggpjūtēs Mėnefēs / Tukftanczame fėkmame šintame bey dwidešimtame ir ketwirtame mėte; VUB RSS: L_R 4616. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho**

Vilhelmo I įsakas dėl javų importo, 1724-08-08, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, <https://seniejirastai.lki.lt>; PVG 87–90; Pakarklis 1951, 248.)

[1724-08-09 – *Karališka Gromata / Iog Twōros (abba Rikkei) Prufū žemėje ir Lietuwōje ant kiemū ne tur nulaužytos bey fudégintos buti. [...] Berlyne dewintoj dienoj Rugpjūtės Mėnefės / Tukftanczame fekmame šimtame dwidešimtaine bey ketwirtame Méte; UBL: 01E-2015-25. (Internetinis leidinys: Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl tvorų deginimo, 1724-08-09, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, <https://seniejirastai.lki.lt>; Biržiška 1927, 80; Volter 1903, 101–102; Weber 1878b, 469–473; Weber 1878a, 107–115.)*

[1724-12-21 – *Karališka Gromata / Iog wisfas ant Kupczyftės nūg Swétimū atwestas Waškas aštraufey tur brókôtas buti. [...] Dūta [...] Berlyne dwidešimtoj ir pirmoj dienoj faufiō mėnefės / tukftanczame fekmame šimtame bey dwidešimtaine ketwirtame méte; BN: SD XVIII.3.6814 adl. (Internetinis leidinys: Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas, draudžiantis vaško importą, 1724-12-21, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, <https://seniejirastai.lki.lt>; Kuzborska, Sidabraitė 2011, 168–171.)*

[1725-12-11 – *Karališka Gromata / Iog Wisfiems nūg Regimentū Bey iš Žemės ing Lenkū žeme nubėgušiams Padūnims Kadda po dū o ilgiaufey trijų menėšū sugryš / frōpa tur padowanōta buti. Dūta Berlyne den 11. Decembr. 1725. Kōnigsberg. Gedruckt in der Kōnigl. Preušiſ. Hoff= Buchdruckerey; BN: SD XVIII.3.6833 adl. (Internetinis leidinys: Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas dėl dezertyrų amnestijos, 1725-12-11, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, <https://seniejirastai.lki.lt>; Kuzborska, Sidabraitė 2011, 172–175.)*

[1728-07-24 – *Atkartūta Karališka Gromata, Kurroj Piktasfis ir labbay pawogingasfis Szowimmas ant laukō pri Swodbū bey kittu czefniū arba kittur pri stropōs Szancū bey Koźnijimō=Namū; Walnybe bettaig ant kokiō czefō gawušiams arba parašytams žalnierems pri rykštū arba pagal Nusfidawimus ir pri Szancō Korawonēs uždraudžamas tampa. [...] Dūta Berlyne den 24ten Iulii 1728; StB PK: 2° Gr 3562. (PVG 91–94.)*

[1728-10-15 – *Karališka Gromata del ypirkimō Ruggiū ing Karališkus Spykerius Prufū zemeje / Iog žmones fawō jawus ant Turgaus ant reggimō pardawimō westi tur / O kadda Ne pus=Dōleri už ketwirti gauti gal / jie tadda jawus fawō ing Karališkus Spykerius westi / bey už kiekwiena Ketwirti= pus Doleri gauti tur. [...] Dūta Karalaučzeje penkioliktoj dienoj lapkryftiō Mėnefės 1728; BN: SD XVIII.3.6878 adl. (Kuzborska, Sidabraitė 2011, 176–179.)*

[1729-06-08 – *Karališka Gromata / jog Lenkai (kadd kittaip jiems ne wisfi taworai Szalin tur imti buti) ne dryfti tur aplinkui miešta Karalaučze bey Karališka muita wadžūti. [...] Berlyne den 8. Iunii 1729; BN: SD XVIII.3.6895 adl. (Kuzborska, Sidabraitė 2011, 180–183.)*

[1730-09-15 – *Karališka Gromata Iog wisfi / Kurriems mažieji Appecyrey Arba prafti žalnerei Wiršaus fawō Garnizonū futikk / tū pacziū Pasfus prašyti bey saw tūs užgynimō dūtu paroditi / o tūs užgindamus už šalin beganczus laikyti bey taip prieš jūs elgtisfi tur / kadd ne statyta dėl tō funke*

strôpa nor kentėti. Bey log tie wiršaus jawô Garnizonû esfa mažieji Appecyrei bey prastieji žalnèrei jawô Pasmus mieštûse bey kiemûse per kurriûs kellauja wisfur parôditi bey parašydinti tur dûti / o kas tiefa tattai wislab pri išwengimô tôs šalin bėgantiems statytôs stropôs. [...] Berlyne 15. Septembr. 1730; BN: SD XVIII.3.6906 adl. (Kuzborska, Sidabraitė 2011, 184–187.)

[1731-04-04 – *Artimefnis išguldimas ikc3oley dûtojų Karališkû Ystatimû bey prifakimô dēley Uždrauftôs Swėtimôs Druskôs / ka fkyrumis wisfiems perkellaujantiems / arba kittaip šôje Karalyštėje isfilakantieras Lenkams ir kittiems artimaifiems / ypaczey bettaig Wyřkupiřkams Kullejams ir kittiems fwetimams žmônems prieit. Dûta Berlyne den 4. April. 1731; BN: SD XVIII.4.905 adl. (Kuzborska, Sidabraitė 2011, 188–191.)*

[1734-01-17 – *Iř naujo surařytas Karálaus Prifákimas / kad Medinnû Paukřcžû bey Žwèrû Karalaus Medžoklėj' bey Szillofa cžeditu / ir ney wiens ne dryftu tû pamuřt / Alle taczaus Szunnims Bramtus (arba Knuttelus) pririřt jau ne reikia. Surařytas Berlyne 17ta Dieną Meneffio / kurri Lietuwninkai Wařari / o Wokieczei Ianuarius wadinna. Karalaučzuje / Iřpáuftas pas Iona Pricžku Reifneri / kurs Karálaus Prifákimus ir kittas jo Reikmenes Ráštis išpáuđza; LMAVB RS: E-686 def. (PVG 99–102 def.; Pakarklis 1951, 249–251 def.)*

[1734-05-28 – *Rařtas kurreme / del Nepakajaus Lenku / Wiffiems Lenku Žemej' karajantiems walnas Perejimas per Karaliřte Prufu pėrlėidžamas yra. Karalaučzuje dien. 28. Gegužinno 1734. Karalaučzuje / Iřpáuftas pas Iona Pricžku Reifneri / kurs Karálaus Prifákimus ir kittas jo Reikmenes Ráštis išpáuđza; VUB RSS: L_R 4608. (PVG 103–106.)*

[1736-09-19 – *Karaliřkas Apfákimas Kad Burai iš Prufû Žémės išbėge / toj' tikt' nutwėrti / i Gálgi bus pakarti. Ir kad tam / Kurs išbėgufi fugražinna Dėřimt Dolerû bus padowanoti. O kad išbėgefis ne gallės fugražinnams buti, tai jo Wardas kaip tikkro Szelmjo i Gálgi bus rařytas. Koktai wiffur, o didžaufey cze, kur toks Begums gywėnes / arba kur jis laikytus / apfákoma tur buti. Surařytas Berlyne / dewynôlikta Diena Meneffio / kurri Lietuwninkai Straždinni / o Wokieczei September wadinna. 1736. Išpáuftas Karalaučzuje Pas Iona Pricžku Reifneri, kurs Karálaus Prifákimus ir kittas jo Reikmenes Ráštis išpáuđza; LMAVB RS: E-688. (PVG 107–110; Pakarklis 1951, 251–253.)*

[1737-04-27 – *Atkartûta ir ařtrinta Karaliřka Gromata kad Žyđai ir kitti prařti Kromininkai jawo Taworus ant Kėmû ne tur weřti / ir po Nammus pardûti Surařyta Berlynej 27ta Dieną Meneffio kurri Lietuwninkaj Karwėlinni wadinna. 1737. Karalaučzuje / Išpáufta pas Iona Pricžku Reifneri / kurs Karalaus Prifákimus / ir kittas jo Reikmenes Rařtais išpáuđžia; LMAVB RS: E-689. (PVG 111–114.)*

[1737-08-29 – *Karalaus Apfákimas / Kad Edelmanai ir kitti Gywátininkai Lenkû Karalyftės bey didžôs Lietuwôs fu jawo Taworais i Karalaučzu bey i kittus Prufû Mieftus atkellaujantieji Dėl Swėtimû Skolininkû, ir iš kittû Žėmjû Prufams pėrlėiftû Skolû ney Karalaučzuje ney kittûse Prufû Mieftûse arba Walřcžûse ne butu ney apřkundžami, ney jû Taworai prilaikomi. Surařytas Berlyne 29ta Dieną Meneffio Rugpjuczo 1737. Ráštis išpáuftas Karalaučzuje / pas Iona Pridriki Reifneri / kurs Karálaus Apfákimus Ráštis išpáuđza; LMAVB RS: E-690. (PVG 115–118.)*

[1738-07-18 – *Karaliřkas Apfákimas / Kad Nejokios Málkos ney Padarrynei / ney kittos draug fu Medinneis Paukřcžeis ir tokiom's Skúrom's be gillūjenciu Žėnklû i Mieftû Wartus Prufû Karalyftės prie Išwėngimo tôs ant to stattytôs Korawonės ne bus ilėiftos. Surařytas Berlynė / 18ta Diena*

- Mėneffio Lėpinnio 1738. Karalaučzujė / Ráštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reifneri; BN: SD XVIII.4.995 adl. (PVG 123–126; Pakarklis 1951, 255–258.)
- [1738-07-28 – *Karališkas Prifakimas / kad nieks be Sweikátôs Ženklu arba Páfú fwétimus Taworus i Prúfú Žéme iweštu; ir kad nieks be Parodijimo tokio Sweikátôs Ženklo i Prúfú Žéme daugiaus ilėiftas butu.* Surašytas Berlynė 28ma Diena Mėneffio Lėpinnio 1738. Karalaučzujė / Raštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reufneri / kurs Karálaus Prifakimus ir kittas jo Reikmenes Raštis išspáuđžia; BN: SD XVIII.4.999 adl. (Internetinis leidinys: *Prūsijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo I įsakas, draudžiantis įsileisti į Prūsiją iš užkrečiamų ligų ir maro apimtų kraštų pirklus bei kitus asmenis be sveikatos pažymėjimų, 1738-07-28, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Birutė Triškaitė, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, <https://seniejirastai.lki.lt>; PVG 127–130.)*
- [1738-09-09 – *Atkartūtas ir aštrintas Karališkas Apfakimas / Kad Ubbag=Žijđai kurrie po Swieta báftofi / fennus Drabužus nufipirkdami / ir pardūdinėdami i Žemmes Maloningiáufojo musū Karalauš daugiaus ne bus ilėifti / bet tūjaus prie Rubėžaus atgaliôs warryti.* Surašytas Berlynė / dewintą Dieną Mėneffio kurrie Lietuwninkai Straždinni / o Wokieczei September wadinna. 1738. Karalaučiujė / Ráštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reifneri / kurs Karalaus Prifakimus / ir kittas Io Reikmenes Raštis išspáuđžia; LMAVB RS: E-694. (PVG 131–134.)
- [1738-09-26 – *Karališkas Prifakimas / Kad ney Žalnerei, ir kitti Žmones iš Ungarū bey Sibenbergiū Žémės pareidami ney Taworai iš tū Žėmiū atwešti Pawietrôs dėley i Žėmmes Maloningiáufo musū Karalauš bus ilėifti.* Dūtas Berlynė / 26ta Diena Mėneffio Straždinnio. 1738. Karalaučiujė / Ráštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reifneri; BN: SD XVIII.4.1006 adl. (PVG 135–138.)
- [1738-09-30 – *Atkartūtas ir aštrintas Karališkas Prifakimas, Kad ant Waško Bróko Kupciawimo Miestūje Prúfú Karalyftės aštrey laikoma butu.* Dūtas Berlynė 30ta Dieną Mėneffio Straždinnio 1738. Karalaučiujė / Ráštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reifneri; BN: SD XVIII.4.1009 adl. (Kuzborska, Sidabraitė 2011, 192–195.)
- [1739-06-21 – *Atkartūtas Apfakimas kurrem' Nupjowim's / Nukertim's ir Iškádijim's jáunū Aužolū prie funkiôs Korawones aštrey uždraudžamas yra.* Dūtas Berlynė 21ta Dieną Mėneffio Beržinnio 1739. Karalaučiujė / Raštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reufneri; LMAVB RS: E-696. (PVG 139–142.)
- [1739-10-23 – *Karališka Gromata kurroj' pikt's Paprotis Burū kadda jie sawo lawus i Miestus weždami arba Nedėl=Dienom's i Bažnicž=Kėmus wazūdami ténay ikki tėmfant Karczemosfa paffiliekt / pafkuy prifigėre Nammū gryždami / Arklius perguje / ir patraukinn' / prie funkiôs Spanš=Mantelio / ir dar funkėfnės Korawonės pagal Nupelnimma aštraufey uždraudžamas yra.* Berlynė 23ta Diena Mėneffio Lapkričio 1739. Karalaučzujė / Raštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reufneri; LMAVB RS: E-697. (PVG 143–146.)
- [1739-11-30 – *Apfakimas / Kurrem' Maloningiáušafis Mufu Karalus wiffus prieš Žigonus, ir kittus fwétimus Ubbagus tula Karta išdūtus Apfakimus aštrey atkartūja.* Dūtas Berlynė 30ta Diena Mėneffio Grodinnio 1739. Karalaučiujė / Raštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reufneri; BN: SD XVIII.4.1024 adl. (PVG 147–150; Pakarklis 1955, 110–111.)
- [1739-12-26 – *Atkartūtas ir aštras Apfakimas prieš Pérbėgimma Padūnū iš Prúfú bey Lietuwôs Žėmes.* Dūtas Berlynė 26ta Diena Mėneffio Saufinnio 1739. Karalaučiujė / Raštis išspáuftas pas Ioną Priczku Reufneri; BN: SD XVIII.4.1030 adl. (PVG 155–158; Pakarklis 1951, 260–262.)

- [1741-08-16 – *Atlaidos Gromata tiems kurrie nū Wiešpaties Prufū Karalaus Abazo išbege yra ar butu tikkri Žalnerei ar Pafininkai buwe kad jie czeſe ſešū menefiū gerra walle ifiranda ir kad fugryštantieji begunai ſeſis dolerus gáuti tur. Išdūta Abaze pas Strelus dienoj 16. Pjuwjo 1741. Karaláuczuje, Išpáufta Raištis [sic!] Iono Priczkaus Reusnero; BN: SD XVIII.4.1050 adl. (Kuzborska, Sidabraitė 2011, 208–211.)*
- [1746-11-06 – *Apfákimas kad ta Korawonês Atlaida wiffiems nūg Prufū Karálaus ábazo bey regmentū pabėgufiems žalnėrams ant 12tôs dienôs mēneffio karwelinnio ſiamme metē pafulita ikki pirmai dienai mēneffio beržinnio ſėkančio méto 1747. dár tolaus dūta bus. Išrašytas Berlyne ſėšta diena mēneffio grodinnio metē 1746. Karaláuczuje, Išpáufta Karáliſkoj' Knygū=Spauftuwej'; BN: SD XVIII.4.1082 adl. (PVG 171–174.)*
- [1747-11-17 – *Atnaujinta Gromata kurroj Aſtrey uzdraudziamá yra Supirkims bey Kupczyfte fu Iawais, Wilna, ir wiffokieis ant Iſlaikimo Kuno reikalingais Daiktis Kiemúſe. Išrašyta Berlinej' 17liktoj' Dienoj Grodinnio Mete 1747. Karaláuczuje, Išpáufta pas Karaliſką Knigū Spauftoj; LMAVB RS: E-704. (PVG 183–190.)*
- [1748-04-28 – *Atnaujinta Gromata kaip tikkray Wargſtantieji aprupinnami O iſ Išdikummo ubbagáuiantieji Korawoiami ir pri darbo prilaukomi ir iſ wiffo ne iokie Ubbagiei tur Kenciami buti. išrašyta Berlinej 28ta diena mēneffio Sultekio mete 1748. Karaláuczuje, išpáufta [sic!] Karáliſkoj' Knigū=Spauftuwej'; VUB RSS: L_R 4626. (PVG 191–198; Vaclovas Biržiška, „Nežinomi senieji lietuviški tekstai“, *Tauta ir žodis* 7, 1931, 265–271; [Ansas Bruožis] A. B. Namiškis, „Liudymai iš seno jau laiko“, *Rytojus* 44[5], 1921, 81–87.)*
- [1750-08-22 – *Pamokinnimas Kaip kiekwiens tur paffielgt' tamme Czėje kad Galwijaj gaiſta. [...]* Berlynė dwidėſimtoj' ir antroj' Diėnoj Mēneffio Deggefio 1750; VUB RSS: L_R 4606. (PVG 199–202, anotacijoje data nurodyta klaidingai).
- [1757-08-03 – *Kadangi Maſkoliſka Cėcorene [...]* Raſyta Abaze pas Weluwa treczjoj' dienoj Augufto 1757. [...] von Lehwaldt; BN: SD XVIII.4.11045. (Egz. nenurodytas Kuzborska, Sidabraitė 2011, 162–163; PVG 207–209.)
- [1762-06-24 – *Malones=Uzraſas Maloningáufo Prufu Karalaus Wiffiems nu jo Žalnieru Pabegufiems ir Tarp ju Paraſitiems, ipaczei tiems Kurrie dar Prufu ſemeje laikos, kad je tojaus iš geros wales ir ilgáufey Czefe triū Menefiu wel pri ſawo Regimentu ifiraffis, nu wiffos Korawones walni bus dūtas. Berline, d. 24. Berzu Menefio 1762. Karaláuczuje, Išpáuftas, Karáliſkojė Knyg=Drukkawonejė, pas Artunga; LMAVB RS: E-710. (PVG 210–213; Pakarklis 1951, 263–264.)*
- [1763-11-17 – *Atnaujintas ir paaſtrintas Palėpimmas priėſ Baſtima wiffiſkay O ypaciey priėſ Pinnigū Apkeitima ſydū nū ſémės Parapionū. išdūtas Berlinė D. 17. Grodinnio 1763. Karaláuczuje, išpáuftas Raſtais Karálaus pri Iono Endrikio Artungū Waikū; LMAVB RS: E-713. (PVG 216–219.)*
- [1764-11-17 – *Atnaujintas PALIEPIMMAS, del Parwaddinnimo Pabegufuju iš Waisko / ir kittu iš ſemes išėjufiu Padonu, ir Atemimmo ju imeniū, taipjau kad Prowôs=Suráſimai Karalui ant Patwirtinnimo kaip reik padūti butu. Dūtas Berline, d. 17. Grodinnio 1764. Karaláuczuje, išpáuftas Karáliſkoje Prufiſkoje Knyg=Drukkawonejė Artungo; LMAVB RS: E-714. (PVG 220–226.)*
- [1765-07-17 – *PALIEPIMMAS del wiffiſko Parrandawójimo wiffo Rūk= ir Ūft=Tabakio, Prufū Karálaus ſemeſa. Dūtas Berline, D. 17toje Liepinnio, Mete 1765. Karaláuczuje, išpáuftas Karaliſkoje Prufiſkoje Knyg' Drukkawoneje pas Artungo Waikus; LMAVB RS: E-716. (PVG 230–244.)*

- [1778-08-05 – APSÁKIMAS. *Ant piktôs ir daugáufey iß pér Mierą Girtáwimo atfirandanciôs Paprotiês [...]* Dûtas Gumbinne d. 5toj' Rugpjûcio=Ménéfio. 1778. Karálißka Prúfißka Lietuwißka Kamára; LMAVB RS: E-723. (PVG 331.)
- [1788-01-08 – *Karalaus Paliepimm's, kaipo Padûnams pûlasfi Ißbégusfus Ñalnierus pafekt ir apßtábdyt, kiek Pinnigû gáus uż Arklius Bégunus wyt', ir kiek, Béguna nutwèrus, uż jû Próce jiems tur tekti.* Dûtas Berlyne, 8moj Dienoj' Ménéfio Púfcziaus Mette 1788. Karalauczujė, Iþpaufτας per G. L. Artungą Karalaus Iþpaudają; LMAVB RS: E-726. (Internetinis leidinys: *Prúsiijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo II įsakas dėl dezertyrų persekiojimo, 1788-01-08*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Birutė Triškaitė, Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021, <https://seniejirastai.lki.lt>; PVG 337–343.)
- [1788-07-24 – *Ißdáwimmas apie Wérpálû=Kupczyfte Prufû Karalyfteje.* Berline, 24. Lepinnio 1788. Karalauczujė, Ráßtáis iþpaufτας per G. L. Artungą Karalaus Drukoru; LMAVB RS: E-727. (Internetinis leidinys: *Prúsiijos valdžios įsakai. Karaliaus Frydricho Vilhelmo II įsakas dėl prekyvimo verpalais, 1788-07-24*, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Birutė Triškaitė, Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021, <https://seniejirastai.lki.lt>; PVG 344–347.)
- JABLONSKIS, K[ONSTANTINAS], 1960: „Pratarmė“, PVG, 5–7.
- JURGINIS, JUOZAS, 1978: „Karaliaučiaus lituanikos likimas“, *Pergalė* 2, 144–151.
- KAUNAS, DOMAS, 1992: *Mažosios Lietuvos knygynai (iki 1940 metų). Žinynas*, Vilnius: Spaudos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės, Lietuvos knygų rūmai.
- KAUNAS, DOMAS, 1996: *Mažosios Lietuvos knyga. Lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos.
- KYMANTAITĖ-ČIURLIONIENĖ, SOFIJA, 1918: *Lietuvių literatūros istorijos konspekto chrestomatija*. Sutaisė Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), Voronežas: Liet. reik. komis-to spaustuvė, Kultūros ir švietimo sekcijos leidinys.
- KIG – [Danielius Kleinas,] *GRAMMATICA Litvanica Mandato & Autoritate SERENISSIMI ELECTORIS BRANDENBURGICI adornata, & præviâ Censurâ primùm in lucem edita à M. DANIELE Klein / Paftore Tilf. Litv. Præmissa est ad Lectorem Præfactio non minùs utilis, quàm neccessaria, [...]* REGIOMONTI, Typis & fumptibus JOHANNIS REUSNERI, ANNO χριστογονίας cl. Ιοc. LIII. [1653]. (Internetinis leidinys: Danielius Kleinas, *Grammatica Litoanica*, 1653, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011, <https://seniejirastai.lki.lt>; *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*, atsak. redaktorius J[onas] Kruopas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.)
- KING – [Danielius Kleinas, par.] *Neu Littausches / verbessert= und mit vielen neuen Liedern vermehretes Gefangbuch [...]* NAUJOS GIESMJU KNYGOS, *Kurrofe fénos Giefmes fu pritárimu wiffû Baznyczos Mokitoju per mufu Lietuwa yra pagérintos / O náujos grázos Giefmes pridėtos. [...]* KARALAU CZUJE Iþpaude fawo ifirádimais PRIDRIKIS REUSNERIS Metûfe M. DC. LXVI. [1666]. (*D. Kleino Naujos giesmju knygos. Tekstai ir jų šaltiniai*, parengė Guido Michellini, Vilnius: Versus aureus, 2009; internetinis leidinys: Danielius Kleinas, *Naujos giesmių knygos*, 1666, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Vaidotas Rim-

- ša, Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, <https://seniejirastai.lki.lt/>.)
- KUZBORSKA, ALINA; ŽAVINTA SIDABRAITĖ, 2011: „13 naujai surastų Prūsijos valdžios įsakų“, *ALT* 13, 149–212.
- LB I – *Lietuvos TSR bibliografija*. Serija A. *Knygos lietuvių kalba 1. 1547–1861*, Vilnius: Mintis, 1969.
- Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*, Vilniaus universiteto Baltistikos katedra, 2012 (<https://etimologija.baltnexus.lt/>).
- LYMANTAS, A[NSAS], 1982: „Mažosios Lietuvos idėjos ir jos praeities atminimas okupuotoje Lietuvoje 1. Prof. P. Pakarklio ekspedicija“, *Tėvynės sargas* 2(52), 44–47.
- LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas 1. Leksika*, Vilnius: Mokslas, 1977.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20 (1941–2002). Elektroninis variantas*, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (<http://www.lkz.lt/>).
- MAGER, FRIEDRICH, 1960: *Der Wald in Altpreußen als Wirtschaftsraum 1–2*, Köln, Graz: Böhlau Verlag.
- MARCINKEVIČIUS, JUOZAS, 2000: „Lituanikos paieškos Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte po Antrojo pasaulinio karo“, *Knygotyra* 36, 184–194.
- MARCINKEVIČIUS, JUOZAS, 2012: „Povilas Pakarklis apie lituanistikos paieškas 1945–1948 metais Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2012 metai* 2, Vilnius: LII leidykla, 149–151.
- MIKŠYTĖ, REGINA, 2003: „Antano Baranausko Dienoraštis ir laiškai“, *Antanas Baranauskas. Raštai* 8(1): *dienoraštis, laiškai įvairiems adresatams*, Vilnius: Baltos lankos, xi–xxvii.
- MOELLER, FRIEDWALD, 2014: *Das „Zwischenmanuskript“ zum Alpreußischen evangelischen Pfarrerbuch 7, auf der Grundlage der Sammlungen von Friedwald Moeller bearbeitet von Walther Müller-Dultz, Reinhold Heling und Wilhelm Kranz*, Hamburg: Selbstverlag des Vereins.
- PAKARKLIS, P[OVILAS], 1945-11-21: „Senoviniai Prūsijos įstatymai lietuvių kalba“, *Tiesa* 271(801), 4.
- PAKARKLIS, P[OVILAS], 1945-12-16: „Neseniai atrastieji lietuviški teisiniai spausdiniai“, *Tiesa* 292(822), 4.
- PAKARKLIS, P[OVILAS], 1946-04-25: „Lietuviški teisiniai terminai senovės raštuose“, *Tiesa* 97(931), 4.
- PAKARKLIS, P[OVILAS], 1946-09-08: „Prūsiškas dokumentas prieš lietuviškus būrus“, *Literatūra ir menas* 7, 2.
- PAKARKLIS, P[OVILAS], 1949a: „Tarybiniais laikais rastieji svarbūs lituanistikos dalykai“, *Tarybinė mokykla* 5, 12–19.
- PAKARKLIS, P[OVILAS], 1949b: „Nauji Atradimai Lituanistikos Srity“, *Šviesa* 3, New York, 87–88.
- PAKARKLIS, P[OVILAS], 1951: „Naujai rasti baudžiavinės santvarkos dokumentai“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvos istorijos instituto darbai* 1, 243–278.

- PAKARKKLIS, P[OVILAS], 1955: „Nauji Lietuvos vakarinės dalies feodalinių santykių dokumentai“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai 1. Serija A*, 99–132.
- PALIONIS, JONAS, 2004: *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas (apie 10.000 žodžių)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- PAŠKEVIČIŪTĖ-KUNDROTIENĖ, EGLĖ, 2013: „Povilas Pakarklis – neleidęs sunaikinti ir ištrinti istorinės atminties“, *Tautotyros metraštis 3*, Vilnius: Gimtinė, 81–91.
- PATENT, *Wegen verbohtener Abbrech= und Verbrennung Der 3åune Auff den Dõrffern In Preuffen und Litthauen. De Dato Berlin / den 9. Augufti 1724. Königsberg / Gedruckt in der Königl. Hoff=Buchdruckerey; LMAVB RS: E-343; GStA PK: 17 V 50:7 207 an.; HSU: JUR 055 2AP:YC0002, T. 1., Num. 331.*
- PUKIENĖ, VIDA, 2008: „Voronežas – lietuvių švietimo židinys Rusijoje Pirmojo pasaulinio karo metais“, *Istorija 70*, 17–27.
- PVG – Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams, parengė Povilas Pakarklis, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.
- [QUANDT, JOHANN JACOB, prieš 1772]: [*Preußische Presbyterologie 1–5, Karaliaučius*] (rankraštis, autografas su vėlesniais kitų asmenų papildymais); GStA PK: XX. HA Hist. StA Königsberg, Hs, Nr. 2.
- RAGAIŠIENĖ, VILIJĄ, 2020: „New Systematic Approach to Stress Retraction in the East-Eastern Aukštaitian Subdialects“, *Lithuanian Dialectology Profiles: Problems and Findings*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 85–94, 297–298.
- RESKE, CHRISTOPH, 2007: *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Auf der Grundlage des gleichnamigen Werkes von Josef Benzing*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- ROSENSTOCK, HANS ALFRED, 1975: *Zur Geschichte der preussischen Staatsforstverwaltung, zur Erlangung des Doktorgrades der Forstlichen Fakultät der Georg August Universität Göttingen*.
- SIDABRAITĖ, ŽAVINTA; BIRUTĖ TRIŠKAITĖ, 2022: *Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1. Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- SMOCZYŃSKI, WOJCIECH, 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno: Uniwersytet Wileński.
- SPECHT, FRANZ, 1920: *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski 1. Texte aus dem Weberschen Nachlass*, Leipzig: Verlag von K. F. Koehler.
- ŠINKŪNAS, MINDAUGAS, 2019: „Rašybos skirtumai surinkimininkų ir bažnytinėje raštijoje“, *Moderniųjų iniciatyvų ir tradicijos dialogas: surinkimininkų judėjimas Prūsijos Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 177–232.
- TRIŠKAITĖ, BIRUTĖ; ŽAVINTA SIDABRAITĖ (par.), 2019: *Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2. Dokumentinis Milkų šeimos palikimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- VOLTERIS, E[DUARDAS], 1903: Э. Вольтер, *Литовская хрестоматия*. E. Volteris, *Lietuviška chrestomatija*, Выпускъ I. Изд. 2-е. Санктпетербургъ.

- WEBER, HUGO, 1878a: „Lituanica. I. Sendschreiben an den Herausgeber d. Z. über eine litauische Kabinetsordre“, *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* 2, 107–115.
- WEBER, HUGO, 1878b: „Eine litauische Kabinetsordre von 1724“, *Altpreuussische Monatsschrift* 15, 469–473.
- WEGNER, CHRISTOPHOR HEINRICH, 1705: *EXERCITATIO PHILOSOPHICA, DE IIS, EX QVIBUS VIRTUTUM ACTIONES SUNT ÆSTIMANDÆ, Quam SUPREMI NUMINIS ADJUVANTE GRATIA, RECTORE MAGNIFICENTISSIMO, SERENISSIMO ATq̃; EXCELSISSIMO PRINCIPE AC DOMINO, DOMINO FRIDERICO WILHELMO, REGNI PRUSSIÆ ET ELECTORATUS BRANDENBURGICI HÆREDE, &c. &c. &c. BENEVOLO AMPLISSIMÆ FACULTATIS PHILOSOPHICÆ INDULTU, IN ACADEMIA REGIOMONTANA, Publico Eruditorum examini submittunt PRÆSES M. FRIDERICUS Stadtlender / Reg. Pr. S. M. C. ET RESPONDENS CHRISTOPH. HEINRICUS WEGNER, Reg. Boruff. S. Theol. & Philof. Stud. IN ACRO ATERIO PHILOSOPHORUM, H. L. Q. S. Anno N. C. MDCCV. die _ Julii. REGIOMONTI, EX OFFICINA, Privilegiô SAC. REG. MAJ. confirmatâ, GEORGIANA; StB PK: 15 in Ah 8221.*
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 2006: „Prūsijos valdžios lietuviški įsakai“, *Mažosios Lietuvos enciklopedija* 3, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 788.
- ŽEMAITAITIS, ALGIRDAS, 2009: „Wegner (Vėgneris) Christoff Heinrich“, *Mažosios Lietuvos enciklopedija* 4, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 804.
- ŽOSTAUTAITĖ P[ETRONĖLĖ], 1962: „Prūsijos lietuvių valstiečių padėtis XVIII a. antrojoje pusėje“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai* 1(12). *Serija A*, 91–113.

Mindaugas Šinkūnas

THE EDICT ON FENCES OF 9 AUGUST, 1724
AND ITS TRANSLATOR CHRISTOPHOR HEINRICH WEGNER

Summary

During the preparation of the publications of the edicts of the Prussian authorities for the website of the Database of Old Lithuanian Writings of the Lithuanian Language Institute, the only currently known copy of the Prussian government's edict forbidding the burning of fences in winter, issued by the Prussian authorities on 9 August, 1724, was discovered in the Library of the University of Leipzig (UBL: 01E-2015-25). Two copies of the German edict from which it was translated were found in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences (LMAVB: E-343). Up until now, the 1878 transcript of the Lithuanian edict, prepared and published by Hugo Weber on the basis of a copy owned by August Leskien and lost during World War II, has been used. The supplement to the article presents transcripts and photographs of the edicts and a word index.

Documents from the Secret State Archives Prussian Cultural Heritage Foundation in Berlin show that Christophor Heinrich Wegner (1685–1731), a priest of the Lithuanian church in Königsberg, worked as a translator of the edicts into Lithuanian between 1721 and 1731. A comparison of the language and orthography of the published edict with other

edicts of the early eighteenth century revealed features common to all texts of Lithuania Minor and specific only to the period of Wegner's translation work.

The linguistic elements of this edict that are typical of the edicts printed during Wegner's translation period are the adverb *ik čiolei* 'until now'. The preposition with [č] <cz> occurs only in the edicts attributed to Wegner. The conjunction *ydant* 'so that' written with <y> is found in other texts, albeit rarely, and the genitive forms *menesės* 'of the month', *rugpjūtės* 'of August' are also the most abundant in Wegner's translation period. According to the currently available data, the chronological distribution of the Germanised Slavism *štonas* 'state, condition' is limited to the years 1721–1723.

The orthography of the edict does not stand out among other writings: some words are accented; morphological forms are also marked with diacritical marks (in line with the rules laid down in Danielius Kleinas's grammars and with the modifications of those rules that were common in the period under study). The nasal letters are consistently marked, there is a correct distinction between [ė] and [e], and the length of the vowel [ī] <y> is properly marked. Nouns are capitalized inconsistently, and the quantity of consonant geminates is also similar to other texts.

The edict is written in the western variant of the written language that had evolved on the basis of the southern subdialects of the West Aukštaičiai in Prussia. There are no distinct dialectal features; [ė] is not confused with [ie], and [o] with [uo] (with only rare exceptions). The future tense form *sudegys* 'will burn' shows regular extinction of nasal vowels, and such forms are also common in other texts of the period under study. The deformations of the participial system *iškirtomos tampa* 'are cut off' and *uždraudama tampa* 'is forbidden' could be seen as artificial creation of forms in accordance with the morphological principle of orthography; similar cases occur also in the work of other translators.

MINDAUGAS ŠINKŪNAS
Raštijos paveldo tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva
el. p.: mindaugas.sinkunas@lki.lt

Gauta 2023 m. rugpjūčio 9 d.

PUBLIKAVIMO PRINCIPAI. Skelbiamas 1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas lietuvių ir vokiečių kalbomis. Pateikiamos lietuviško įsako, saugomo Leipcigo universiteto bibliotekoje, faksimilės, dokumentinis perrašas ir lietuviškų žodžių indeksas. Vokiško įsako publikacijai pasirinktas vienas iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomų egzempliorių, kurio brūkšninis kodas: 00200637369 0⁵⁶. Kairiajame abiejų perrašų krašte nurodomas puslapis ir eilutė. Antikvos stiliaus raidės perteikiamos *kursyvu*. Korektūros klaidos komentuojamos išnašose.

⁵⁶ Viename aplanke saugomi du vokiško įsako egzemplioriai, pažymėti ta pačia signa-

tūra (brūkšniniai bibliotekos kodai: 00200637369 0 ir 00200637370 0).

57A 1001 (K) [4 #1]

44

Karališka Broma /

Soi

Smōros

(abba Killei)

Brusū žemeje ir Sietuvōje

**ant kiemū ne tur nulaužytos bej sudėgintos
buti.**

57A 1001 (K) 44

57A 1001 (K) 44

1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas lietuvių kalba [1-4];

UBL: 01E-2015-25

Smit itezolei tas
iskladingas paprati-
mas wiršun gatwo / jog Padūnei ant laufō
dryšē / tas / taip aplink šatō ziemus ir daržus padarrrytas
Zvōras (Niffius) ziemōs czese nulaužyti bey nudeginti /
iš kō jie ne tiktai isklada gatwo / bey priežasti darwē / jog žtvē /

rei

rei / gparzey toilkai ifki jū buttāmp bey ttwartāmp be už
draudinō bey pagal savo swalle atteiti bey ne maže iska
da daryti gallejo / bet ir girres del pritaifinimō tief naujū
Zvorū (Riffiū) labbay isfirtomos tampa / ne sakantapie
noprofna darba kurfai nusfidarvė pri pritaifinimō tief
naujū riffiū / o jog ezesas gerriaus per kirtus darbus kurrie
pri laukō gywėnimō atfirandasi butu / gallejes perleistas
buti.

Karaliska Majestota Pexsa žemeje Rusū Malo
ningiaufesis Biešpatis bettaig tofia ne patogumma to
laus abbelnay ne nor perleisti ; Zadd wissemis Pade
nims su fe Gromata tofkai sirdingay uzdraudama tam
pa / su su pagrūmždimu / jog tas kurfai potam savo Zvod
ra (Riffi) ne gerame storie laikōs / abba žiemōs ezese be
patvellijimō tos wietōs Uredininkō nulaužys bey sudegis /
ing

ing Pili ten diebtu tikraņ bus westas. Dant nān liel-
toiens uz iškada sarve saugōti / su ne zinniā prieg tam uz-
tarti ne galletu / tadda Primintaji Karališka Majestōta
tōktai nūg koželncziū paskaityti Maloningiausēy paliepe.
Berlone dewintoj dienoj Rūgpjūtēs Mēnesēs / Lukstan-
czarne sekmane simtame dwoidešimtame beg settwirtame
Mēte.

Britklus Billus.

J. W. v. Grumbkow. C. B. v. Kreuz. C. v. Ratsch. J. v. Görne. J. v. Fuchs.

- 1₁ Karališka Gromata /
1₂ Iog
1₃ Twôros
1₄ (abba Rikkei)
1₅ Prufû žemėje ir Lietuwôje⁵⁷
1₆ ant kiemû ne tur nulaužytos bey fudégintos
1₇ buti.
- 2₁ KŪmet iczôley tas
2₂ iškadingas paprati=
2₃ mas wiršun gawo / jog Padûnei ant laukô
2₄ dryfê / tas / taip aplink šawô kiemus ir daržus padarrytas
2₅ Twôras (Rikkis) žiemôs czêfe nulaužyti bey nudeginti /
2₆ iš kô jie ne tiktai iškada gawo / bey priežafți dawê / jog žwê=⁵⁸
rei
- 3₁ rei / ypaczey wilkai ikki jû buttûmp bey twartûmp be už=
3₂ draudimô bey pagal šawâ wallê atteiti bey ne mažê iška=
3₃ da daryti gallejo / bet ir girres dël pritaifinimô tiek naujû
3₄ Tworû (Rikkiû) labbay iškirtomos tampa / ʽne šakantapie⁵⁹
3₅ noprošna darba kurfai nusšidawê pri pritaifinimô tiek
3₆ naujû rikkiû / o jog czêfas gerrius per kittus darbus kurrie
3₇ pri laukô gywénimô atfirandasfi butu / gallejes perleifitas
3₈ buti.
- 3₉ Karališka Majeftota Prufû žemėje Mufû ʽMalo=
3₁₀ ningiaufefis Wiešpatis⁶⁰ bettaig tokia ne patôgumma to=
3₁₁ laus abbelnay ne nor perleifti; Tadd wisfiems Padû=
3₁₂ nims fu šê Gromatâ tôktai širdingay uždraudama tam=
3₁₃ pa / fu šû pagrumždimu / jog tas kurfai potam šawô Twô=
3₁₄ ra (Rikki) ne gerame štorie⁶¹ laikys / abba žiemôs czêfe be
3₁₅ pawélijimô tos wietôs Urédininkô nulaužys bey fudegis /
ing
- 4₁ ing Pilli ten dirbtu tikkray bus weftas. Ydant nûn kiek=
4₂ wiens už iškada šawê faugôti / fu ne žinnia prieg tam už=
4₃ tarti ne gallêtu / tadda Primintaji Karališka Majeftôta
4₄ tôktai nûg kozelnycziû paškaityti Maloningiaufey paliepe.
4₅ Berlyne dewintoj dienoj Rugpjutês Ménefês / Tukftan=
4₆ czame šekmame šimtame dwidëšimtame bey ketwirtame
4₇ Méte.
- 4₈ Pritškus Willus.
4₉ L. S.
4₁₀ F. W. v. Grumbkow. E. B. v. Creutz. C. v. Katfch. F. v. Gôrne. I. H. v. Fuchs.

57 T. y. Mažojoje Lietuvoje.

58 corr. žwê=

59 corr. ne šakant apie

60 Viršuje įrašas pieštuku: *Gnädiger* || *Herrscher*

61 corr. štone

1₁ PATENT,
1₂ Wegen verbohtener
1₃ Abbrech= und Verbrennung
1₄ Der 3^aune
1₅ Auff den Dörffern
1₆ In Preuffen und Litthauen.
1₇ *De Dato* Berlin / den 9. *Augufti* 1724.
1₈ Kônigsberg /
1₉ Gedruckt in der Kônigl. Hoff=Buchdruckerey.

2₁ DA 3^eithero die
2₂ ſchâdliche Gewohn=
2₃ heit eingeriffen / daß die Unterthanen
2₄ auff dem Lande ſich unterftanden / die / ſo
2₅ wol umb ihre Dörffer und Gärten gemach=
2₆ te 3^aune des Winters abzubrechen und zu
2₇ verbrennen / wodurch diefelbe ſich nicht al=
2₈ lein in Schaden gefetzet / und verurfachet /
2₉ daß das Wild / inſonderheit die Wölfe / biß
in

3₁ in ihre Gehöfte frey und ungehindert ein=
3₂ dringen und ziemlichen Schaden thun kôn=
3₃ nen / ſondern auch das Gehöltze durch Ver=
3₄ fertigung immer zu neuen 3^aune mercklich
3₅ *ruiniret* worden; 3^ugeſchweigen der un=
3₆ nöhtigen Arbeit / ſo auff die ftets zu ma=
3₇ chende neue 3^aune / gegangen / und ſonſten
3₈ zu befferer *Cultivirung* des Ackers von den
3₉ Unterthanen angewandt werden können.

3₁₀ Seine Kônigliche Majeſtât in Preuf=
3₁₁ ſen / [et]c. Unſer allergnâdigſter Herr / aber
3₁₂ dergleichen Unfug hinführo gântzlich abge=
3₁₃ ſtellet⁶² wiſſen wollen; Als wird denen ge=
3₁₄ ſambten Unterthanen ſolches hiermit nach=
3₁₅ drücklich verbohten / mit der ernſten Ver=
3₁₆ warnung / daß / wer künfftig ſeinen 3^aun
3₁₇ nicht im Stande halten / oder des Winters
3₁₈ ohne vorherige Erlaubniß des Orts Be=
3₁₉ amten / wieder abbrechen und verbrennen
3₂₀ wird / mit Feſtungs=Arbeit unausbleiblich
3₂₁ beſtraffet werden ſolle.

Damit

62 *corr.* ab=llgeſtellet

4₁ Damit nun jederman sich vor Scha=
4₂ den hüten und mit der Unwissenheit sich
4₃ nicht entschuldigen könne; haben höchstge=
4₄ dachte Seine Königliche Majestät folches
4₅ von den Cantzeln *publiciren* zu lassen aller=
4₆ gnädigst befohlen. *Signatum* Berlin /
4₇ den 9. *Augusti* 1724.

4₈ Fr. Wilhelm.

4₉ L. S.

4₁₀ F. W. v. Grumbkow. E. B. v. Creutz. C. v. Katfch. F. v. Gôrne. I. H. v. Fuchs.

PATENT,
Wegen verbotener
Abbrech- und Verbrennung
Der Säune
Auff den Dörffern
In Preussen und Sittbawen.

De Dato Berlin/ den 9. Augusti 1724.

—————
Königsberg/

Gedruckt in der Königl. Hoff-Buchdruckerey.

1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas vokiečių kalba [1-4];

LMAVB RS: E-343 (brūkšninis kodas: 00200637369 0)

Im Jahr 1525

Im Jahr 1525

Die Zeithero die
schädliche Gewohn-
heit eingerissen / daß die Unterthanen
auff dem Lande sich unterstanden / die / so
wol umb ihre Dörffer und Gärten gemach-
te Zäune des Winters abzubrechen und zu
verbrennen / wodurch dieselbe sich nicht al-
lein in Schaden gesezet / und verursachet /
daß das Wild / insonderheit die Wölfe / biß
in

in ihre Gehöfte frey und ungehindert ein-
dringen und ziemlichen Schaden thun kön-
nen / sondern auch das Gehölze durch Ver-
fertigung immer zu neuen Zäune mercklich
ruiniret worden; Zugeschweigen der un-
nötigen Arbeit / so auff die stets zu ma-
chende neue Zäune / gegangen / und sonsten
zu besserer Cultivirung des Ackers von den
Unterthanen angewandt werden können.

Seine Königliche Majestät in Preuf-
sen / 2c. Unser allergnädigster Herr, aber
dergleichen Unfug hinführo gänzlich abge-
gestellt wissen wollen; Als wird denen ge-
sambten Unterthanen solches hiermit nach-
drücklich verbohten / mit der ernstest Ver-
warnung / daß / wer künfftig seinen Zaun
nicht im Stande halten / oder des Winters
ohne vorherige Erlaubniß des Orts Be-
amten / wieder abbrechen und verbrennen
wird / mit Festungs-Arbeit unausbleiblich
bestraffet werden solle.

Damit

Damit nun jederman sich vor Schaden hüten und mit der Unwissenheit sich nicht entschuldigen könne; haben höchstgedachte Seine Königliche Majestät solches von den Canzeln publiciren zu lassen allergnädigst befohlen. Signatum Berlin / den 9. Augusti 1724.

Fr. Wilhelm.

J. B. v. Grumblov. C. B. v. Creuz. C. v. Katsch. F. v. Börne. J. H. v. Suchs.

LIETUVIŠKŲ ŽODŽIŲ INDEKSAS. 1724 m. rugpjūčio 9 d. įsake pavartoti 204 lietuviški žodžiai. Indekse 142 lemos išrikiuotos abėcėlės tvarka, skliaustuose nurodytas formų pavartojimų skaičius, pateikta kalbos dalis ir morfologinės ypatybės. Prieš žodžio metriką (puslapį ir eilutės numerį) laužtiniuose skliaustuose nurodomas voikiško įsako žodis ar frazė, kai tai įmanoma padaryti. Žodžiai su priešdėliais ar klitkais grupuojami lizduose pagal šaknį, dūriniai – pagal antrąją šaknį, atitinkamose vietose pateikiama į juos nukreipianti nuoroda „žr.“. Kai formos rašomos skirtingai, pirmiau rikiuojamos kirčiuotos arba ilgesnės. Spaudos klaidos netaisomos, žymimos „[!]“.

aba žr. **arba** (2)

abelnai (1) adv.: *abelnay* [gântzlich] 3₁₁

ant (2) praep.: (gen.) *ant* [Auff] 1₆ [auff] 2₃

apie (1) praep.: (acc.) *ne fakantapie* [!] 3₄

aplink (1) praep.: (acc.) *aplink* [umb] 2₄

arba (2):

aba (2) conj.: *abba* 1₄ [oder] 3₁₄

aš (1) pron.: pl. gen. *Mufû* [Unfer] 3₉

ateiti žr. **eiti** (1)

atsirastis žr. **rasti** (1)

be (2) praep.: (gen.) *be* [frey] 3_{1 14}

bei (8) conj.: *bey* [und] 1₆ [und] 2_{5 6} 3_{1 2 2 15} 4₆

Berlynas (1) sm. nloc.: sg. iness. *Berlyne* [Sig-natum Berlin] 4₅

bet (2):

bet (1) conj.: *bet* [fondern] 3₃

betaig (1) conj.: clitic. *betaig* [aber] 3₁₀

betaig žr. **bet** (1)

butas (1) sm.: pl. allat. *buttûmp* [in ... Gehöf-te] 3₁

būti (4) verb. intr.: inf. *buti* 1₇ 3₈ • fut. 3. *bus* 4₁ • cond. 3. *butu* [werden] 3₇

čėsas (3) sm.: sg. nom. *czėfas* 3₆ • sg. iness. *czėfe* 2₅ 3₁₄

čiolei (1) adv.: *ikczôley* [Zeithero] 2₁

darbas (2) sm.: sg. acc. *darba* [Arbeit] 3₅ • pl. acc. *darbus* 3₆

-daryti (2):

daryti (1) verb. tr.: inf. *daryti* [thun] 3₃

padaryti (1) verb. tr.: part. pass. praet. f. pl. acc. *padarrytas* [gemachte] 2₄

daržas (1) sm.: pl. acc. *daržus* [Gårten] 2₄

-deginti (3):

nudeginti (1) verb. tr.: inf. *nudeginti* [zu verbrennen] 2₅

sudeginti (2) verb. tr.: fut. 3. *fudegis* [verbrennen wird] 3₁₅ • part. pass. praet. f. pl. nom. *fudėgintos* [Verbrennung] 1₆

dėl (1) praep.: (gen.) *dėl* [durch] 3₃

-dešimtas (1):

dvidešimtas (1) num. ord.: m. sg. iness. *dvidešimtame* 4₆

devintas (1) num. ord.: f. sg. iness. *dewintoj* [den 9.] 4₅

diena (1) sf.: sg. iness. *dienoj* 4₅

dirbti (1) verb. tr.: supin. *dirbtu* 4₁

-draudimas (1):

uždraudimas (1) sm.: sg. gen. *uždraudimô* 3₁₋₂

-drausti (1):

uždrausti (1) verb. tr.: part. pass. praes. n. *uždraudama* [wird ... verbohten] 3₁₂

drįsti (1) verb. intr.: praet. 3. *dryfė* [sich unterftanden] 2₄

-duoti (2):

duoti (1) verb. tr.: praet. 3. *dawė* [verurfachet] 2₆

nusiduoti (1) verb. refl. intr.: praet. 3. *nusfidawė* [auff die ftets ... gegangen] 3₅

dvidešimtas žr. **dešimtas** (1)

-eiti (1):

ateiti (1) verb. intr.: inf. *atteiti* [eindrigen] 3₂

Frydrichas (1):

Pričkus (1) sm. npers.: sg. nom. *Pritřkus* [Fr.] 4₈

galėti (3):

galėti (2) verb. intr.: praet. 3. *gallejo* [kônnen] 3₃ • part. act. praet. m. sg. nom. *gallejes* [kônnen] 3₇

- negalėti** (1) verb. intr.: cond. 3. *ne gallētu* [nicht ... kōnne] 4₃
- gauti** (2) verb. tr.: praet. 3. *gawo* [eingeriffen] 2₃ 6
- gerai** (1) adv.: comp. *gerriaus* [zu befferer] 3₆
- geras** (1):
- negeras** (1) adj.: m. sg. iness. *ne gerame* 3₁₄
- g(i)** žr. **betaig** (1), **ing** (1), **nuog** (1), **prieg tam** (1)
- girė** (1) sf.: pl. nom. *girres* [das Gehöltz] 3₃
- gyvenimas** (1) sm.: sg. gen. *gywėnimō* [Cultivirung des Ackers] 3₇
- gromata** (2) sf.: sg. nom. *Gromata* [PATENT] 1₁ • sg. instr. *Gromatā* 3₁₂
- grumzdimas** (1):
- pagrumzdimas** (1) sm.: sg. instr. *pagrumzdimu* [Verwarnung] 3₁₃
- į** (1):
- ing** (1) praep.: clitic. (acc.) *ing* 4₁
- idant** (1):
- ydant** (1) conj.: *Ydant* [Damit] 4₁
- ik** žr. **iki** (1)
- iki** (2):
- ik** (1) praep.: (adv.) *ikc3ōley* 2₁
- iki** (1) praep.: (gen.) *ikki* [biß] 3₁
- ing** žr. **į** (1)
- ypačiai** (1) adv.: *ypaczey* [infinderheit] 3₁
- ir** (3):
- ir** (1) adv.: *ir* [auch] 3₃
- ir** (2) conj.: *ir* [und] 1₅ [und] 2₄
- iš** (1) praep.: (gen.) *iš* [wodurch] 2₆
- iškada** (3) sf.: sg. acc. *iškada* [in Schaden] 2₆ [Schaden] 3₂₋₃ [Schaden] 4₂
- iškadingas** (1) adj.: m. sg. nom. *iškadingas* [chådliche] 2₂
- iškirsti** žr. **kirsti** (1)
- jis** (2) pron.: m. pl. nom. *jie* [dieselbe] 2₆ • m. pl. gen. *jū* [ihre] 3₁
- jog** (5) conj.: *jog* [daß] 2₃ 6 [fonften] 3₆ 13 *log* 1₂
- karališkas** (3) adj.: f. sg. nom. *Karališka* 1₁ [Kōnigliche] 3₉ [Kōnigliche] 4₃
- kas** (1) pron.: sg. gen. *kō* [wodurch] 2₆
- ketvirtas** (1) num. ord.: m. sg. iness. *ketwirtame* 4₆
- kiekvienas** žr. **vienas** (1)
- kiemas** (2) sm.: pl. gen. *kiemū* [den Dōrffern] 1₆ • pl. acc. *kiemus* [Dōrffer] 2₄
- kirsti** (1):
- iškirsti** (1) verb. tr.: part. pass. praes. f. pl. nom. *iškirtomos* [ruiniret] 3₄
- kitas** (1) pron.: m. pl. acc. *kittus* 3₆
- kozelnyčia** (1) sf.: pl. gen. *kozelnyczyū* [den Cantzeln] 4₄
- kuomet** (1) conj.: *Kūmet* [DA] 2₁
- kuris** (3) pron.: m. pl. nom. *kurrie* 3₆ • m. emph. sg. nom. *kurfai* [fo] 3₅ 13
- kursai** žr. **kuris** (1)
- labai** (1) adv.: *labbay* [mercklich] 3₄
- laikyti** (1) verb. tr.: fut. 3. *laikys* [halten] 3₁₄
- laukas** (2) sm.: sg. gen. *laukō* [dem Lande] 2₃ [des Ackers] 3₇
- laužyti** (3):
- nulaužyti** (3) verb. tr.: inf. *nulaužyti* [abzubrechen] 2₅ • fut. 3. *nulaužys* [wieder abbrechen ... wird] 3₁₅ • part. pass. praet. f. pl. nom. *nulaužytos* [Abbrech=] 1₆
- leisti** (2):
- perleisti** (2) verb. tr.: inf. *perleisti* [abgegettellet (!)] 3₁₁ • part. pass. praet. m. sg. nom. *perleistas* [angewandt] 3₇
- liepti** (1):
- paliepti** (1) verb. tr.: praet. 3. *paliepe* [befohlen] 4₄
- Lietuva** (1) sf. nloc.: sg. iness. *Lietuwōje* [In ... Litthauen] 1₅
- majestota** (2) sf.: sg. nom. *Majestōta* [Majestāt] 4₃ *Majestota* [Majestāt] 3₉
- maloningai** (1) adv.: superl. *Maloningiaufey* [allergnådigt] 4₄
- maloningas** (1) adj.: superl. m. emph. sg. nom. *Maloningiaufefis* [allergnådigfter] 3₉₋₁₀
- mažas** (1):
- nemažas** (1) adj.: f. sg. acc. *ne mažė* [ziemlichen] 3₂

mėnuo (1) sm.: sg. gen. *Mėnefės* 4₅
metas (1) sm.: sg. iness. *Mėte* 4₇
-minti (1):
priminti (1) verb. tr.: part. pass. praet. f. emph. sg. nom. *Primintaji* [*höchftgedachte*] 4₃
naujas (2) adj.: m. pl. gen. *naujū* [*neuen*] 3₃ 6
negalėti žr. **galėti** (1)
negeras žr. **geras** (1)
nemažas žr. **mažas** (1)
nenorėti žr. **norėti** (1)
nepatoguma žr. **patoguma** (1)
nesakyti žr. **sakyti** (1)
ne tiktai žr. **tiktai** (1)
neturėti žr. **turėti** (1)
nežinia žr. **žinia** (1)
noprosnas (1) adj.: m. sg. acc. *noprofna* [*unnöhtigen*] 3₅
norėti (1):
nenorėti (1) verb. tr.: praes. 3. *ne nor* [*wiffen wollen*] 3₁₁
nudeginti žr. **deginti** (1)
nulaužyti žr. **laužyti** (3)
nūn (1) adv.: *nūn* [*nun*] 4₁
nuo (1):
nuog (1) praep.: clitic. *nūg* [*von*] 4₄
nuog žr. **nuo** (1)
nusiduoti žr. **duoti** (1)
o (1) conj.: *o* [*und*] 3₆
padaryti žr. **daryti** (1)
paduonis (2) sm.: pl. nom. *Padūnei* [*die Unterthanen*] 2₃ • pl. dat. *Padūnims* [*denen ... Unterthanen*] 3₁₁₋₁₂
pagal (1) praep.: (acc.) *pagal* 3₂
pagrumzdimas žr. **grumzdimas** (1)
paliepti žr. **liepti** (1)
papratimas žr. **pratimas** (1)
paskaityti žr. **skaityti** (1)
patoguma (1):
nepatoguma (1) sf.: sg. acc. *ne patôgumma* [*Unfüg*] 3₁₀
pavelijimas žr. **velijimas** (1)
per (1) praep.: (acc.) *per* 3₆

perleisti žr. **leisti** (2)
pilis (1) sf.: sg. acc. *Pilli* [*Feftungs=Arbeit*] 4₁
-pjūtė (1):
rugpjūtė (1) sf.: sg. gen. *Rugpjutės* [*Augufti*] 4₅
po tam (1) adv.: *potam* [*künfftig*] 3₁₃
-pratimas (1):
papratimas (1) sm.: sg. nom. *papratimas* [*Gewohnheit*] 2₂₋₃
pri žr. **prie** (2)
Pričkus žr. **Frydrichas** (1)
prie (2):
pri (2) praep.: (gen.) *pri* [*zu*] 3₅ 7
prie tam (1):
prieg tam (1) adv.: *prieg tam* 4₂
prieg tam žr. **prie tam** (1)
priežastis (1) sf.: sg. acc. *priežasti* 2₆
priminti žr. **minti** (1)
pritaisinimas žr. **taisinimas** (2)
prūsas žr. **Prūsija** (2)
Prūsija (2):
prūsas (2) sm. mob. etn.: pl. gen. *Prufū* [*In Preuffen*] 1₅ [*in Preuffen*] 3₉
-rasti- (1):
atsirastis (1) verb. 2refl. intr.: praes. 3. *atfirandasfi* 3₇
rikis (5) sm.: sg. acc. *Rikki* 3₁₄ • pl. nom. *Rikkei* [*Der 3âune*] 1₄ • pl. gen. *Rikkiū* [*3âune*] 3₄ *rikkiū* [*3âune*] 3₆ • pl. acc. *Rikkius* [*3âune*] 2₅
rugpjūtė žr. **pjūtė** (1)
sakyti (1):
nesakyti (1) verb. tr.: part. indecl. praes. *ne fakantapie* [!] [*3ugefchweigen*] 3₄
saugoti (1) verb. tr.: inf. *faugôti* [*hûten*] 4₂
savas (1) pron.: f. sg. acc. *fawa* 3₂
savęs (1) pron.: sg. acc. *fawe* [*fich*] 4₂
savo (2) pron.: sg. gen. *fawô* [*ihre*] 2₄ [*feinen*] 3₁₃
sekmas (1) num. ord.: m. sg. iness. *sekname* 4₆
-skaityti (1):
paskaityti (1) verb. tr.: inf. *pafskaityti* [*publiciren zu laffen*] 4₄

157 1724 m. rugpjūčio 9 d.

įsakas dėl tvorų ir jo vertėjas
 Christophoras Heinrichas Wegneris

- su** (3) praep.: (instr.) *fu* 3₁₂₋₁₃ [*mit*] 4₂
sudeginti žr. **deginti** (2)
šimtas (1) num. ord.: m. sg. iness. *šimtame* 4₆
širdingai (1) adv.: *širdingai* [*nachdrücklich*] 3₁₂
šis (2) pron.: m. sg. instr. *šiu* [*der ernststen*] 3₁₃
     • f. sg. instr. *šė* 3₁₂
štonas (1) sm.: sg. iness. *štonie* [!] [*im Stande*] 3₁₄
tad žr. **tada** (1)
tada (2):
     tad (1) conj.: *Tadd* [*Als*] 3₁₁
     tada (1) conj.: *tadda* 4₃
taip (1) adv.: *taip* [*fo wol*] 2₄
-taisinimas (2):
     pritaisinimas (2) sm.: sg. gen. *pritaifinimò*
         [*Verfertigung*] 3₃₋₅
tam žr. **po tam** (1), **prieg tam** (1)
tapti (2) verb. intr.: praes. 3. *tampa* [*worden*]
     3₄₋₁₂₋₁₃
-tarti (1):
     užtarti (1) verb. tr.: inf. *užtarti* [*fich ...*
         entfchuldigen] 4₂₋₃
tas (4) pron.: m. sg. nom. *tas* [*die*] 2₁ 3₁₃ • f.
     sg. gen. *tos* [*des*] 3₁₅ • f. pl. acc. *tas* [*die*] 2₄
ten (1) adv.: *ten* 4₁
ties (2) adv.: *ties* [*immer zu*] 3₃₋₅
tikrai (1) adv.: *tikrai* [*unausbleiblich*] 4₁
tiktai (1):
     ne tiktai (1) adv.: *ne tiktai* [*nicht allein*] 2₆
toks (1) pron.: f. sg. acc. *tokia* [*dergleichen*] 3₁₀
toktai (2) pron.: n. *tòktai* [*hiermit*] 3₁₂ [*folches*] 4₄
toliaus (1) adv.: comp. *tolaus* [*hinführo*] 3₁₀₋₁₁
tūkstantis (1) num. ord.: m. sg. iness.
     Tukftanczame 4₅₋₆
turėti (1):
     neturėti (1) verb. tr.: praes. 3. *ne tur* [*ver-*
         bohtener] 1₆
tvartas (1) sm.: pl. allat. *tvartūmp* 3₁
tvora (4) sf.: sg. acc. *Twôra* [*Žaun*] 3₁₃₋₁₄ • pl.
     nom. *Twôros* [*Der Žaune*] 1₃ • pl. gen. *Two-*
     rù [*Žaune*] 3₄ • pl. acc. *Twôras* [*Žaune*] 2₅
urėdininkas (1) sm. mob.: sg. gen.
     Urėdininkò [*Beamten*] 3₁₅
už (1) praep.: (acc.) *už* [*vor*] 4₂
uždraudimas žr. **draudimas** (1)
uždrausti žr. **drausti** (1)
užtarti žr. **tarti** (1)
valia (1) sf.: sg. acc. *walle* [*ungehindert*] 3₂
-velijimas (1):
     pavelijimas (1) sm.: sg. gen. *pawėlijimò*
         [*Erlaubniß*] 3₁₅
vesti (1) verb. tr.: part. pass. praet. m. sg.
     nom. *weftas* 4₁
-vienas (1):
     kiekvienas (1) pron.: m. sg. nom.
         kiekwiens [*jederman*] 4₁₋₂
viešpatis (1) sm. mob.: sg. nom. *Wießpatis*
     [*Herr*] 3₁₀
vieta (1) sf.: sg. gen. *wietòs* [*Orts*] 3₁₅
Vilhelmas (1):
     Vilius (1) sm. npers.: sg. nom. *Willus*
         [*Wilhelm*] 4₈
vilkas (1) sm.: pl. nom. *wilkai* [*die Wölfe*] 3₁
viršus (1) sm.: sg. illat. *wiršun* 2₃
visas (1) pron.: m. pl. dat. *wisfiems* [*denen*
     gefambten] 3₁₁
žemė (2) sf.: sg. iness. *žemėje* 1₅ 3₉
žiema (2) sf.: sg. gen. *žiemòs* [*des Winters*] 2₅
     [*des Winters*] 3₁₄
žinia (1):
     nežinia (1) sf.: sg. instr. *ne žinnia* [*der*
         Unwissenheit] 4₂
žvėris (1) sm.: pl. nom. *žwėrei* [*das Wild*] 2₆₋₃₁